

MARTIN ANDERSEN NEXØ



Forfatteren der skilte vandene

Preben Etwil

Denne biografi gør ikke krav på at være videnskabelig, men den insisterer på at fortælle en sandfærdig historie

Et stort forfatterskab

Martin Andersen Nexø, født 1869 – død 1954, var en af sin samtids største forfattere, og var populær både i den nationale såvel som internationale arbejderbevægelse. Men han var også læst og beundret af det oplyste borgerskab – i hvert tilfælde i begyndelsen af sin karriere. Hans temaer drejede sig stort set altid om kapitalismens undertrykkende karakter. Beskrivelse af fattigdom og menneskelig fornedrelse i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet blev hans kendingsmærke.



Et langt livs forfatterskab

Hans ven og partikammerat Børge Houmann skrev begejstret i 1969 – hundredeåret for Martins fødsel: ”Martin Andersen Nexø var jævnaldrende med den organiserede danske arbejderbevægelse. Han fødtes to år før Pariserkommunen, som indvarslede de store klassekampe, han selv kom til at tage del i. Han gjorde hele udviklingen med fra laugstiden over den gryende kapitalisme, med dens blanding af håndværk og industri til vores dages monopolkapitalismen i en del af verden og socialisme i en anden del. Sine første bøger skrev han ved skæret fra svigermoderens hjemmestøbte tællelys. Han døde under truslen af en brintbombs altfortærende lysbrag! To verdenskrige, en verdensomvæltende revolution, den nazistiske pest over Europa, og de undertrykte kolonifolks begyndende selvstændighedskrige prægede hans liv. Han var på intet tidspunkt kun passiv tilskuer”.

Ingen tvivl om at det var sådan, at kommunisterne så hans eftermæle. Men ikke alle i

hverken samtiden eller senere har været helt enige i denne karakteristik. Det handler denne lille biografi OGSÅ om.

Bonde-almuens vej mod byerne, industrialismens fremmedgørelse, fattige børn – og især uægte børns – opvækstvilkår, står helt centralt i Nexø’s forfatterskab. Han var også den forfatter, der bedst beskrev alkoholismens og ludomaniens svøbe i den opkommende arbejderklasses kamp for bedre vilkår. Trods et, i vore dage, yderst patriarkalsk kvindesyn, beskrev han altid kvinden som det midtpunkt, der kunne holde sammen på et ellers opløst familiemønster.

I de senere år – efter Murens fald – er hans popularitet blegnet en hel del. Det ses bl.a. ved, at hvor bøgerne tidligere opnåede en hæderlig pris i antikvariatene, er det i dag mest genbrugspladsernes containere, der stifter bekendtskab med hans forfatterskab.

Det er i bund og grund synd og skam, da hans forfatterskab fortæller rigtig meget om samfundets underste sociale lag i arbejderbevægelsens første år.

Det er dog vigtigt at notere sig, at forfatterskabet ikke er helt dødt efter Murens fald. For der udsendes stadig, især i udlandet, en række nye oplag af Nexø’s omfattende forfatterskab, og e-bogudgivelser er med til at fremme denne udvikling.

Så vil man have en litterær forståelse af livet i Underdanmark i perioden 1870-1920, er en af vejene at læse nogle af Nexø’s noveller eller romaner.

Nexø skrev mere end 1.000 større og mindre værker, og hans bøger blev oversat til mere end 44 sprog, og er udkommet i mindst 10 millioner eksemplarer. Så læst er han blevet – især de store dannelsesromaner *Pelle Erobreren* og *Ditte Menneskebarn*.

Lidt paradoksalt er disse romaner herhjemme aldrig rigtigt blevet officielt hædret. Til gengæld indgår filmatiseringerne af de to romaner i en kulturministeriel kanon. Filmen

om Pelle har endvidere opnået international berømmelse gennem tildeling af en Oscar.

Nexø havde en eminent, nærmest fotografisk, hukommelse om sin barndom og sine opvækstvilkår. Det er ret tydeligt at se, at rigtig mange af hans barndomserindringer på forskellig vis går igen i mange af hans senere litterære arbejder. Han lagde selv vægt på, at han var forfatter, og ikke dokumentarist. Nexø udtrykte sin digtergerning således: *"At digte er: Ingenting at vide med sikkerhed – og at ville vide alt"*.

Fælles for hele hans forfatterskab var, at han mente, at fattigfolks vilkår over alt i verden var de samme, og skabt af de ydrer kapitalistiske økonomiske forhold.

Han oplevede både at blive internationalt berømmet, samtidig med at han i den hjemmelige andedam blev en af de mest udsældte og isolerede danske forfattere overhovedet.

Hvorom alting er, så delte han om nogle vandene. Mange forsøgte at spalte ham i to. Man godkendte ham i al væsentlighed som en stor forfatter for sin følsomme indlevelse i fattigfolks levevilkår, men tog afstand fra hans politiske synspunkter og hans socialistiske agitation. Som politisk menneske blev han ligefrem foragtet af de fleste som en led kommunist. Ja, nogle kaldte ham ligefrem en landsforræder.



Druk of fattigdom var datidens tro følgesvende

I begyndelsen af sin forfatterkarriere omtalte Nexø sig selv, som en der kom ud af en gammel bondeslægt. Senere (omkring 1910) omtaler han sig selv som proletardigter. Det er dog stærkt selviscenesat, at kalde sig proletardigter, da han på ingen måde beskriver byernes store proletariat. Især på sine ældre dage yndede Nexø at italesætte sig selv som hele det internationale proletariats talerør og digter. Med årene udviklede Nexø sig mere og mere selvhøjtidelig, selvhævdende, selvsmagende og selvretfærdig. En forfattertype af den belærende og irettesættende slags, der ikke tålte modsigelser.

Stort set handler alle hans fortællinger og romaner om landbefolkningens transformation til den moderne industrialisme – og det var mest af alt den fattige og forarmede del af landbo-befolkningen, der var i centrum.

Landbefolkningen udgjorde i slutningen af 1800-tallet omkring 80 pct. af den samlede danske befolkning. Men der var langt fra tale om en ensartet befolkningsgruppe. De egentlige bønder, herunder gods- og gårdejere der ejede deres egne gårde, var i absolut mindretal. Husmænd, landarbejdere, daglejere,

tjenestefolk (tyende) og inderste (som boede inde hos andre) udgjorde broderparten af landbefolkningen.

Husmændene havde kun lidt jord, og drev derfor tit også andre erhverv ved siden af. Det kunne være som fiskere, daglejere eller landsbyhåndværkere.

Indersterne, som også blev kaldt for innsidere var en lidt broget skare, fordi det kunne være gårdmandssønner, der senere skulle overtage gården. Men en innsidder var ofte fattig og havde lejet sig ind hos en gårdmand. Det kunne også være en gammel gårdmand på aftægt.

På landet var der også et meget stort antal tyende, der dækker over det utal af tjenestepiger og gårdkarle og tjenestedrenge, der arbejdede rundt omkring på gårdene.

Når Nexø skildrede landbefolkningens leve- og livsvilkår, var det stort set altid ud fra landarbejdersynspunktet, med en meget kritisk holdning til gårdejerstanden, der i høj grad bidrog til undertrykkelsen.

Nexø betragtede sig som en slags almuetalsmand. For han var som bekendt ikke en klassisk proletarforfatter, da han slet ikke kendte storbyernes fabrikskulturer. Til gengæld kan betegnelsen både fastholdes og uddybes, hvis der med proletar menes, alle besiddelsesløse der kun ejede deres egen nøgne arbejdskraft.



Elendige boligforhold var meget udbredte byerne

Det der kendetegnede ham mest, var, at han var rasende over den store fattigdom, og det slavesind, der fulgte i kølvandet på denne nedværdigelse. Han var ligefrem fortørnet og indigneret over, at store dele af den fattige almuebefolkning i deres slavesind indordnede sig lydigt under, at de kun var sat i verden for at slide i deres eget ansigts sved for andre, og at de hverken kunne eller ville sætte sig op mod tingenes sande tilstand, der var indstiftet af Gud.

Nexø beskriver mange steder i sit forfatter-skab fattigdommens fremtrædelsesformer: Arbejdsløshed, sygdom og død, for store børneflokkene og en udbredt alkoholisme. Men årsagen til fattigdommen fandt han i den kapitalistiske produktionsmåde, hvor dem der skabte værdierne blev udnyttet af dem der ejede produktionsmidlerne.



Livet i de underste lag

Det er dog helt symptomatisk for hans forfatterskab, at der stort set aldrig optræder en organiseret fabriksarbejder i hans romaner og noveller, hvilket måske kan forklares med hans almindelige uvilje mod organisationer og deres ledere. En undtagelse fra dette billede finder man dog i *Pelle Erobreren*, bind 3, *Den store kamp*.

I sit forfatterskab elskede han absolutte mennesker, og i sit politiske virke fastholdt han absolutte meninger. For ham var kompromisset en vederstyggelighed, da han overhovedet ikke fattede ånden i et kompromis – hvo som ikke er med, er imod, som han skrev til en ven.

Liv og levned

Det som vi ved om Martin Andersen Nexøs liv i hans barn- og ungdom stammer i høj grad fra fire meget roste og anerkendte (også litterært) erindringsværker: *Et lille kræ* (1932), *Under aaben Himmel* (1935), *For Lud og koldt Vand* (1937) og *Vejs Ende* (1939).



Klassesamfundet var meget tydeligere på Martin Andersen Nexøs tid end i dag

Et indblik i Nexø politiske voksenliv kan man finde i de tre såkaldte "erindringsromaner", hvor en sideperson i *Pelle Erobreren*, Morten, figurerer som en slags alter ego for MAN. Det drejer sig om romanerne *Morten Hin røde* (1945), *Den fortabte generation* (1947) og *Jeanette* (1957). I modsætning til de egentlige erindringsbøger, fik disse "erindringsromaner" ikke nogen litterær anerkendelse – tvært i mod. Der var tale om et politisk opkog af begivenheder, der var set i bagklogskabens ulidelige afklarede lys. Første bog var skrevet på en optimistisk efterkrigstidsbølge, hvor Nexø faktisk håbede på, at Socialdemokratiet og Kommunisterne kunne finde sammen i et nyt enhedsparti, mens de to efterfølgende bøger i høj grad var præget Den kolde krig, og hvor MAN stod på en meget stærk prosovjetisk position. Bøgenes værdi ligger nok mest i beskrivelserne af hvordan Nexø tre egne ægteskaber og privatliv blev oplevet af forfatteren.

Men selvbiografier – og især de såkaldte erindringsromaner - skal altid fortolkes med et gran salt.

Som regel er de skrevet mange år efter, de

omtalte begivenheder har fundet sted. Forfatteren fremstiller episoder, som de *huskes* mange år efter. Her kan både persongalleri, tid og sted spille fortælleren et puds. Ikke fordi at forfatteren i og for sig vil det, men fordi sådan *huskes* situationen i personens bevidsthed. En bevidsthed der kan være opstået, fordi at man faktisk har en fotografisk hukommelse, men lige så ofte fordi, at episoden er blevet fortalt og genfortalt mange gange – og hver gang kan historien have fået en lille drejning. Det er heller ikke en ukendt sag, at historier som man selv har fået fortalt af andre efter en rum tid indgår i ens egen hukommelse, som om man selv har oplevet det. Et andet kritisk parameter er, at selvbiografier ofte er skrevet ud fra en egen selvforståelse, hvor mindre flatterende forhold i personens karakter og oplevelser simpelthen er forsvundet i tidens glemsel.

Erindringslitteratur skrives altid i en slags før-fremtid, og altid i bagklogskabens ulidelige klare lys. Selv med alle bestræbelser på at huske korrekt tilbage i tiden, vil erindringer altid være påvirket af den skrivende stunds nutidserfaringer og livssyn. Det er og bliver fiktion på et dokumentarisk grundlag. Det er sådan, som man husker det, og som det har lejret sig i ens hukommelse. Der er ingen tvivl om, at Nexø havde en hukommelse som en elefant, men der kan heller ikke herske tvivl om, at der blev sorteret kraftigt i de konkrete hændelser, og at de givetvis ikke blevet taget med, hvis de ikke passede ind i hans nyerehvervede kommunistiske overbevisning.

Med erindringsromanerne er der derudover det problem, at de på ingen måde beskriver Nexøs politiske liv og udvikling – hans politiske svingninger og usikkerhed omkring udviklingen på venstrefløjen. Der er ingen analyse af hvorfor han valgte, som han gjorde i samtiden. Alt bliver set i et fuldstændig afklaret og determineret lys, der fuldt og helt styres af de meget fastlåste holdninger som han havde i efterkrigstiden. Skal man tro erindringsromanerne havde Nexø efter egen opfattelse de rigtige meninger fra starten.



Martin Andersen Nexø som ung

Ud over at Nexøs erindringsbøger, der ikke må forveksles med erindringsromanerne, er fremragende skrevet, er de et enestående tidsbillede af de kummerlige forhold, der eksisterede visse steder i København og på Bornholm i den sidste fjerdedel af 1800-tallet. Datidens uddannelsespolitik – eller mangel på samme er også et tema i hans erindringer. Man kan med god ret sige, at hans barn- og ungdomserindringer blev en udtømmelig litterær kilde til hans omfattende forfatterskab.

Martin Andersen blev født d. 26. juni 1869 i en mørk sidefløjslejlighed i Sankt Annæ Gade på Christianshavn.



Sct. Annæ Gade omkring 1900

Han blev født ind i en yderst fattig familie fra landet som den fjerde ud af i alt 10 søskende, hvoraf flere døde i en meget tidlig alder.



På 1. salen flyttede familien Andersen ind i 1871

I 1871 flyttede familien til bedre boligforhold i Lægeforeningens boliger på Østerbro. Den såkaldte Brumleby.

Det fortælles, at efter faren var blevet ramt af voldsom arbejdsløshed, blev familien i 1877, ved Københavns Kommunes mellemkomst,

tvunget til at flytte tilbage til Bornholm – på en kommunalt betalt enkeltbillet. Dette var nemlig udtryk for datidens socialpolitik, da faren var født på Bornholm, og at det dengang påhvilede fødesognet, at stå for den sociale forsørgelse. For var han kommet på fattighjælp i København, havde han mistet alle sine borgerlige rettigheder – og det ville hans *kone* ikke acceptere. Det skal noteres, at senere – i begyndelsen af 1900-tallet – er det helt sikkert, at faren, der nu var blevet fattiglem, blev sendt tilbage til Bornholm på kommunens regning. Så hvis der er usikkerhed om finansieringen af den første hjemsendelse, er truslen om at langvarig arbejdsløshed i datidens København kunne føre til fattighjælp reel nok.

I de første år på Bornholm boede familien endnu mere kummerligt end tilfældet havde været i København. Familien flytter en del indenfor Nexøs bygrænse, men i 1880 erhverver faren sig en grund, hvorpå han bygger et lille hus, der bliver færdig til indflytning i 1881. Dette hus er i dag lidt misvisende kendt som Nexøs barndomshjem. Mere korrekt er det, som man også gør i dag, at kalde stedet for Nexøs Mindestuer.



Ferkesøstræde i Nexø, huset der siden blev til Martin Andersen Nexøs Mindestuer

For sandheden er, at Martin flytter hjemmefra allerede i 1883, hvor han straks efter sin konfirmation kommer ud som røgterdreng på en gård ved Poulsker, for senere at være medhjælper hos en avlsbruger i selve Nexø by.

Ved landbruget ville han dog ikke blive, og kommer helt tilfældigt i skomagerlære i Rønne 1884, hvor han gennem sin Unge Mester, hans ungdomsven den senere forfatter Jakob Knudsen og Rønne Højskoleforening får stor interesse i bøger og litteratur.

I 1889 blev han færdigudlært som skomager – og derefter straks arbejdsløs. Stort set alle lærlinge i de mindre håndværksfag på Bornholm blev straks fyret, så snart de var udlært, da der var langt færre svende end lærlinge, og langt flere mestre end svende. Nyudlærte unge håndværkere på Bornholm havde ingen fremtid – de søgte ud som arbejdsmænd, på søen, eller til Hovedstaden.

Nexø opretholdt livet i den første tid gennem tilfældige småjobs – murearbejdsmand og vandreskomager.

I perioden 1889-91 deltog han i to vinterophold på Bornholms Højskole (Østermarie), hvor han efter eget udsagn tilegner sig de mest almindelige skolekundskaber, som han ikke fik, da han gik i almueskolen. Det er givetvis af ham selv en iscenesat underdrivelse, da senere forskning (bl.a. Henrik Yde) har vist, at han var ganske god i skolen, og klarede sig rimeligt godt.

Herefter forlader han Bornholm for at tage på Askov Højskole, hvor han deltog i to vinterkurser i perioden 1891-93. Det er i denne periode hans forfatterambitioner i den helt store stil bliver lagt.

I det sidste år af højskoleopholdet bor han som logerende hos enkefru Molbech og hendes datter i *Spurvely*. I sine erindringer skildrer Nexø *Spurvely* ikke bare som en rede og et varmt tilflugtssted, men også som en kokon, hvor puppen så at sige i en periode kan udvikle sine vinger og sin flyvefærdighed, mens den er beskyttet mod verdens larm og bøl i sit indspundne skjul. Opholdet blev skelsættende for Nexø, der her mødte en kvinde, som kunne indtage en plads som en slags anden mor for den forrevne knægt. Nexø beskriver fru Molbech, der var enke efter den senromantiske digter Christian

Molbech, således i sine erindringer: „*Menneskelig Varme er vel det af alt, der følger én længst; og dér maa jeg stadig – næst efter Mor – mindes den sjældne Kvinde Fru Molbech med Taknemmelighed.*“

I 1893-94 bliver han lærer på en grundtvigsk friskole i Odense. Ved siden af sin lærergering påbegynder han så småt sin forfatterkarriere, og debuterer i 1893 som sådan i *Fyens Tidende* med fortællingen om *St. Hans aften på Bornholm*. Han bliver imidlertid alvorlig syg af lungehindebetændelse, og fru Molbech henter ham tilbage til *Spurvely*, hvor han kan rekreere sig. Han har selv fortalt i sine erindringer, at han som barn ofte var sygelig, og fejlede stedse et eller andet, indtil han blev næsten 40 år. Det er også under sit lange syge- og rekreationsleje hos fru Molbech, han selv og hans omgivelser fornemmer, at hans fremtid vil komme til at være forfatter. En dag hvor han fra sit sygeværelse på 1. sal stavre ned ad trappen til stuen ved egen hjælp, at fru Molbech tilbyder ham sin mands gamle lænestol: ”*Den skal du sidde i, naar du skriver...saa kanske kommer det snarere. For det er en rigtig Digterstol*”.

Senere skal det dog komme til et brud mellem Nexø og fru Molbech, efter at Nexø i 1900 udsender nøgleromanen *En Moder*, der beskriver seksuelle spændinger mellem en ung logerende og husets moder, der er enke, og husets datter. Handlingen i romanen foregår i *Stærekassen*, der nok kan minde ikke så lidt om *Spurvely*.

Så det, at Nexø kunne få stryg for sine skrivelser, kom tidligt i forfatterskabet.

Omkring 1894 udvider han sit efternavn til Andersen-Nexø (senere uden bindestreg). Historien skulle være, at navnet Andersen vil på enhver boghylde står øverst til venstre, mens navnet Nexø ville være placeret midt på boghylden – lige uden for ens synsfelt.

For at kunne restituere sig efter sin alvorlige lungehindebetændelse tog Nexø på sin første rejse til Syden i perioden 1894-96. Turen gik bl.a. til Italien, Spanien og Nordafrika.



Tegning af Martin Andersen Nexø fra hans rejse til Syden

Da han vendte tilbage fra Syden, fik han arbejde som lærervikar på en grundtvigsk friskole i Silkeborg, mens han stadig boede i *Spurvøly* i 1896-97.

I perioden 1897-98 tog han statens etårige lærerkursus på Borups Højskole i København.

Han blev gift første gang i 1898 med Margrethe Thomsen (hun var 17 år, og han var 29 år), med hvem de sammen fik to børn.

Nexøs første bogudgivelse sker i 1898 med novellesamlingen: *Skygger*.

Nexø var herefter lærer på endnu en grundtvigsk friskole på Frederiksberg i perioden 1898 til 1901.

Selvom Nexø nu bor tæt på København (H.C. Ørstedesvej), er der intet der tyder på, at hverken Storlockouten (kaldet Hungerkrigen) i 1899 eller Systemskiftet i 1901 gør noget nævneværdigt indtryk på den kommende forfatterspirer.

I 1901 skipper han lærergerningen, og bliver forfatter på fuld tid og journalist på deltid. Den journalistiske karriere startede dog med, at Nexø hurtigt fik lagt sig grundigt ud med fagforeningerne og de socialdemokratiske ledelser, da han tillod sig at rapportere om forholdene blandt de arbejdere, der enten var blev udstødt af fagbevægelsen, eller som levede et liv, der ikke behagede toppen af partiet. Nexø var alle dage efter autoriteterne. Det være sig offentlige embedsmænd eller fagforeningspampere.

Nexø foretager sin anden rejse til Syden i 1902-03, som stort set følger den gamle rute, dog denne gang sammen med sin kone. Denne rejse kan man bl.a. læse om i: *Soldage*. Det var især i Spanien, at Nexø stiftede bekendtskab med anarkistiske og syndikalistiske land- og fabriksarbejderes liv og levned. Det der også slog ham, var at fattigdom i Spanien trods alt var langt dybere end det man så i Danmark.

Efter at have flirtet en del med de radikale kunstnermiljøer i det københavnske, melder Nexø sig i 1910 sig ind i Socialdemokratiet. Det var samme år, som han afsluttede romanserien: *Pelle Erobreren*, der var påbegyndt fire år tidligere.

I 1913 bliver Nexø både skilt fra sin tidligere kone og gift for anden gang med Margrethe Frydenlund Hansen - kaldet Grethe (hun var 24 år, og han var 44 år), hvormed han får fem børn.

I 1917 var Nexø med til at stifte Socialistisk Arbejderparti, der senere blev til Danmarks Kommunistiske Parti, DKP. Dette foregår samme år, som første bind af romanserien: *Ditte Menneskebarn* udkommer, der afsluttes fem bind og fire år senere.

Medlemskab af og stor aktivitet inden for Socialistisk Arbejderparti fører naturligt til en udmeldelse af Socialdemokratiet i 1918. Bruddet er markant. Efter udmeldelsen omtaler han socialdemokraterne som søvn-

gængere, der har fået nathuen ned i øjnene. Partiet har efter hans mening svigtet det socialistiske ideal til fordel for parlamentariske kompromisser.



Arbejdsløshed skabte stor fattigdom

Hans begejstring for den nye Sovjetrepublik fører i 1922 til hans første rejse til det store land, hvor han med egne øjne kunne følge udviklingen. Resultatet af rejsen kan man bl.a. læse om i: *Mod dagningen*, hvor det meget tydeligt fremgår, at han har en næsegrus beundring for den nye arbejderstat. Han kan godt se, at de både sulter, og arbejder hårdt, men at den nye statsdannelse må være idealet og målet for alle proletarer i alle lande. Rejseskildringen er dog så kontroversiel, at hans forlag Gyldendal nægter at udgive bogen, der så udkommer på Forlaget H. Aschehoug & Co i 1923.



To ruslandsrejser: Mod dagningen (1923) og To verdener (1934)

Bruddet med Socialdemokratiet fører både til en stor økonomisk og personlig isolation i Danmark, og han vælger derfor i 1923 at flytte fra Espergærde (Stokholmsvej, *Villa Gryet* 1904-23) til Tyskland (Allensbach am Bodensee) sammen med sin familie.

I 1924 bliver han skilt for anden gang, og i 1925 gift for tredje gang. Denne gang med tyske Johanna May (hun var 23 år, og han var 56 år), som han får tre børn sammen med. De er gift frem til Nexøs død i 1954.

I 1925 melder han sig ud af DKP, og bliver i en kortere periode partiløs. Han tilnærmer sig gradvist Socialdemokratiet, og genindmelder sig i dette parti i 1927, således at hans 60 års fødselsdag i 1929 bl.a. kan blive festligholdt i samvær med statsminister Stauning.



Villa Gryet i Espergærde

I 1931 vendte Nexø, bl.a. på grund af de politiske forhold i Tyskland hjem til Danmark, og bosatte sig midlertidig i Hillerød (Skansevej). I 1933, efter Hitlers magtovertagelse, blev hans bøger ligefrem forbudt i Tyskland. Så det var nok på tide!



Martin Andersen Nexø var både elsket og hadet

I 1931 foretager Nexø sin anden sovjetrejse, der bl.a. resulterer i rejsebeskrivelsen: *To verdener*.

I 1933 bryder han endnu en gang med Socialdemokratiet, og er igen i nogle år partiløs. Bruddet med Socialdemokratiet er denne gang definitivt, da han må erkende, at den store drøm han havde haft om at fastholde arbejderklassen som én stor enhed mellem kommunister og socialdemokrater brast: Socialdemokraterne mente, at kommunisterne var totalitære, og kommunisterne på den anden side udråbte socialdemokraterne til at være socialfascister – og dermed hovedfjenden. Derfor blev Nexø's brud med Socialdemokratiet en helt naturlig konsekvens af hans egen politiske radikaliserings.

I 1936 bosætter han sig i *Stenløse*, og bor der indtil september 1945 – bortset fra hans fængsels- og flygtningeophold under besættelsen.

I 1937 søger han optagelse i DKP, hvor han genindtræder som medlem. I en del år var han i øvrigt medlem af partiets Centralkomite, og blev efterfølgende æresmedlem frem til sin død.



Martin Andersen Nexø foran sit hus i Stenløse

For under Danmarks besættelse bliver han i juni 1941 interneret, som så mange andre kommunister gjorde. Han blev dog senere løsladt med henvisning til alder og sygdom.

Efter indførelsen af det såkaldte Departementschefstyre i 1943, lykkedes det ham at flygte til Sverige og senere, i 1944, videre til Sovjetunionen, hvorfra han bl.a. talte til danskerne over radioen – i lighed med Christmas Møller fra London.



Martin Andersen Nexø og befrielsen

I juni 1945 vendte Nexø tilbage til Danmark, hvor han først blev hyldet (båret i guldstol), men siden kritiseret for sine meget markante

politiske holdninger.

I september 1945 købte og bosatte Nexø sig i en muremestervilla i Holte (Morlenesvej 36).

Efter at han og hans familie i den sidste halvdel af Anden Verdenskrig havde levet i landflygtighed, vælger de at flytte fra Stenløse til Holte. Dermed kom de tættere på Hovedstaden, samtidig med at der stadig var landligt og tæt på skoven.

Huset i Holte blev igen solgt af Nexø i 1951, da han flytter til Dresden i DDR, men tilbagekøbt som æresbolig af venner (institutioner, fagforeninger og enkeltpersoner – af nogle kaldet ”De nyttige idioter”), således at Nexø og familie kunne bo der, når han i sommermånederne opholdt sig i Danmark, hvilket han faktisk gjorde både i 1952 og 1953. Æresboligen, og dermed mindestuerne i Holte, blev opgivet i 1959.



Martin Andersen Nexø på Morlenesvej i Holte

Martin Andersen Nexøs forfatterskab er på dette tidspunkt ved at gå på hæld, og hans helbred er også begyndt at skrante, men han er fortsat en ganske aktiv brevskriver til venner og bekendte. Breve der både giver et grundigt indblik i hans forfatterskab, men som i høj grad illustrerer hvordan han oplever det kulturelle og politiske klima i Danmark efter Nazitysklands nederlag og

Danmarks befrielse.

I flere breve fremgik det, at han satte umådelig stor pris på, at bo i Holte, og hans økonomiske situation var lige efter krigen, blevet af en sådan karakter, at han havde fået råd til at anskaffe sig en lille bil, som familien elskede at køre rundt i. Han var ellers før krigen, som han selv udtrykte det ”blevet levende begravet”. Hans bøger var i Tyskland siden 30’erne blevet forbudt, og hans økonomisk givtige foredragstunere i landet var stoppet.

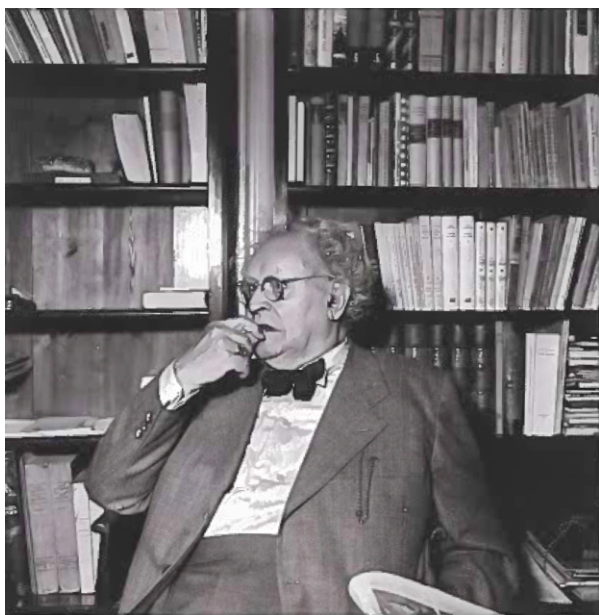
Herhjemme var han siden kommunistloven i 1941 også blevet stækket både kunstnerisk og økonomisk. Hans forfatterskab og arkiver ”lå i ruiner”. Derfor var der en stor opblomstring af hans forfatterskab lige efter befrielsen. Forlag i ind- og udland henvendte sig til ham i en lind strøm, med ønske om, at få del i hans forfatterskab – både med nye og gamle udgivelser. Der kom penge på kontoen, hvilket naturligvis glædede Nexø.



Nexø som folketaler om Fattig Per

Han overgik givetvis sin politiske holdning både i breve og bøger, men et var sikkert, og det var, at han var rasende over den store fattigdom, som han så både her og hisset, og det slavesind, der fulgte i kølvandet på denne nedværdigelse.

Han kunne dog ikke løbe fra, at han efterhånden var kommet op i årene, hvilket svækkede ham både psykisk og fysisk. Han skriver til flere af vennerne, at han er blevet nødt til at opgive mange af sine meget omfattende foredragstunere. Det går også trægt med hans romantrilogi Morten Hin Røde. Første bind udkom i 1945 og andet bind med titlen *Den Fortabte Generation* udkom i 1948. Det sidste bind *Jeanette* blev aldrig rigtig færdigskrevet, men måtte vente til efter hans død, hvor hans gode venner Hans Kirk og Børge Houman samlede og reviderede det ufærdige, men næsten tryklare, manuskript.



Nexø i hans bibliotek i Holte

I brevene fra Holte kan man i ganske mange tilfælde læse, at han brugte meget tid og store bekymringer på at få færdiggjort sin romantrilogi – inden at han lukkede sine øjne for sidste gang. Projektet var dog blevet større end han havde regnet med, og der var hverken flow eller struktur i skriveprocessen. Det var som om, at det gik i ring. Dertil skal lægges, at han ofte skrev, at han havde stigende

problemer, med at huske klart, hvilke pinte ham en del, da han i sine yngre dage havde haft en nærmest fotografisk hukommelse. Det fysiske helbred var heller ikke for godt.

Alligevel opretholdt han årene igennem en relativ stor brevudveksling. I et af hans breve nævner han selv, at det forløb sig til et halvhundrede breve og ugen. Ved højtider, fødselsdage og jubilæumer kunne brev-mængden nemt snige sig op mod de tusinde – dog tilsvarende kortere. Ikke sjældent måtte han undskylde de lange svartider, men han brugte selv det billede, at hans skrivebord var ved at få rokokoben af den brevmængde, han ikke kunne nå at få besvaret – især ved sygdom, og der havde han efterhånden mange perioder, var brevmængden ved at vokse ham over hovedet. Men han følte det som sin pligt, at svare de breve som han modtog – dog med undtagelse fra de efterhånden mange, som han betragtede som både uvidende, ondskabsfulde og middel-mådige personer. Hvis han ikke havde fået hjælp af sin kone, Johanna, til at ren- og maskinskrive mange af brevene, var der givetvis gået ubodelig rod i korrespondancen.



Æresboligen i Dresden

Efterhånden blev Nexø, på grund af sine rabiate holdninger i et meget polariseret Koldkrigsdanmark, så ugle set at han som gammel og svækket person foretrak at trække sig tilbage som feteret kommunist i det nyoprettede DDR. Der er mange eksempler på at Nexø ikke tålte modsigelser eller kritik, og denne tendens blev stadig mere udtalt og ubehagelig med årene.

Èt var det politiske, noget andet var det helbredsmæssige. Når man læser hans breve fra hans sidste leveår i Danmark, får man et tydeligt indtryk af hans mange helbredsmæssige kvaler: ”Jeg har det skidt de sidste uger, er fuld af reumatisme, gigt, lombago – fanden og hans pumpestok så jeg knapt kan gå”. Især blæsende og våde efterår voldte ham problemer, og var en ikke uvæsentlig årsag til han valgte af bosætte sig i Dresden, hvor vejret både var mere tørt og mindre blæsende i efterårsmånederne og vintermånederne.

Efter flere dages bevidstløshed sov han stille ind hjemme i hans æresbolig d. 1. juni 1954.

Elsket i Øst – foragtet i Vest.



Nexøs bisættelse i Forum

Kun kommunisterne gav ham en statsmandslignende begravelse i Forum, hvorfra han Grundlovsdag i 1954 blev begravet på Assistent kirkegård - langt væk fra Kremles mure, som han selv mente, at han tidligere havde fået en henvende pga. en evt. begravelse der.



Nexø's gravsted på Assistent Kirkegård

Det litterære

Martin Andersen Nexø debuterede som forfatter i 1893 med en lille artikel i dengang landet største provinsavis Fyens Tidende: *St.*

Hansaften paa Bornholm. Et Øjebliksfotografi.



St. Hansaften paa Bornholm. Et Øjebliksfotografi.

Allerede så tidligt i forfatterskabet præsenteres de to temaer, som skulle blive hans særlige litterære kendetegn: Almuens lykkedrøm og kvinden som kultur- og livsbærer. Da de færreste har mulighed for at læse avisen fra dengang, kan det oplyses, at historien faktisk bliver gentaget i en mere digterisk form i *Pelle Erobrerenen*.

Nexø debuterede som ”rigtig” novellist i 1898 med novellesamlingen *Skygger*, og han forblev trofast over for denne genre helt frem til 1946. For øvrigt har Det danske sprog- og litteraturselskab i 2013 under ledelse af Henrik Yde samlet alle Nexøs fortællinger i et og samme værk. Med noter og efterskrift er denne udgivelse en ren guldgrube. Her kan man se, at mange af Nexøs noveller faktisk første gang udkom i forskellige skitser og brudstykker placeret i forskellige aviser og tidsskrifter. Han skulle jo leve, så omskrivninger og genbrug var ham ikke særligt fremmed.

Det meste af Nexøs forfatterskab – både i romaner og noveller – var præget af, at han var forarget over den store fattigdom, han så omkring sig – især på landet. Han mente, at der fulgte slavesind i kølvandet på denne nedværdigelse.

Bornholmernoveller

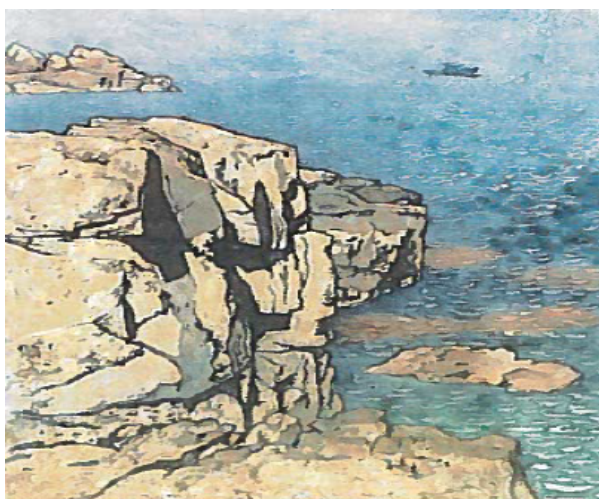
Bornholmernoveller handler om livet blandt arbejdere og bønder på Bornholm før

århundredskiftet, båret af social bevidsthed og retfærdig harme.

Novellerne er såkaldte "realistisk fiktive" fortællinger om Bornholm, og dets mennesker. Fortællingerne udspilles som regel i almuen og drejer sig om enkeltpersoners skæbne, psykiske sammenbrud eller bevidste normoverskridelse.

Mange af Bornholmernovellerne har faktisk karakter af mundtlige hjemstavns- og folke-mindefortællinger.

Rigtig mange af historierne er helt eller delvist blevet brugt i et utal af avis- og tidskriftsserier.



Bornholmerskitser tegnet af Martin Andersen Nexø

For Martin Andersen Nexø var Bornholm - og specielt egnen omkring Nexø - alle dage "Barndommens Kyst". Det var herfra hans verden gik, selv om han siden fjernede sig fra den i mere end én forstand. Forfatterskabet vimler ligefrem med forelskede skildringer af Bornholm og dennes befolkning. Forelskelsen var dog langt fra gengældt i samtiden. Han tillod sig nemlig den formastelighed, at putte genkendelige bornholmere ind i sine historier, og endda at omskrive virkeligheden. Mange syntes ikke, at det var morsomt, at se sig selv og naboerne indgå i hans forfatter-skab. Løgnehistorier, kaldte de det. Én ting var at gå og sladre om hinanden i al fredsommelighed - om ikke andet inden for hjemmets egne fire vægge, så dog inden for byens snævre grænser. En anden ting var at komme

på tryk, og blive udleveret til fremmede i hele landet.

Nexø's ambivalente holdning til Bornholm og bornholmere kommer måske tydeligst frem i *Morten Hin Røde* (1945): "Nu rejste han hjem til Drømmesygens land, til Øen hvor de vidste alt om hinanden - kun ikke noget godt! Den havde jaget hans Far og slaaet ham ud, Jens hade den kuert og faaet ham ind under sig - den forbandende Dømmesyge, der spaltede sig ud i Sekter og brugte Kirken og Skriften til sine sure Formaal! Ham selv hade den knuget under Barndommen og Læreårene, saa det hade været en Befrielse at lægge Havet mellem sig og Hjemstavnen. Og nu slog dens klamme Aande ham imøde igen!"

Hvorom alting er så spiller Bornholm en dominerende rolle i hele Nexøs forfatterskab.

Da han begyndte som forfatter, famlede han længe, for at finde sin egen stil. Han prøvede at efterligne tidens litterære mode, der sværmede for usædvanlige skæbner og et temmelig deprimerende livssyn. Meget i den unge Nexø drog ham mod disse emner, men det blev sjældent rigtig godt.

I denne del af forfatterskabet skiller bornholmernovellerne sig ud. I kvalitet, men ikke i livssyn, for det er nærmest nihilistisk: Skæbnen handler med tilfældighed og menneskene skildres som naturvæsener, der blindt adlyder dybtliggende drifter, de ikke selv forstår.

Et særkende ved Nexøs Bornholmernoveller er, at han næsten altid anvender det simple talesprog som udgangspunkt. Simpel sætningsopbygning uden de store filosofiske konstruktioner. Et sprog som man kunne have forstillet sig, kunne have været fortællersproget i de små stuer rundt om i hjemmene på Bornholm. Eller som de beskrevne personer selv ville have udtrykt sig - hvis de ellers kunne. Der er derfor i stil ikke stor forskel på Nexøs bornholmernoveller, og de folkemindefortællinger, der fx kan findes i Evald Tang Kristensens: "Danske Sagn".

Da Nexø så at sige hellere ønskede sig bredt forstået i offentligheden frem for en total autentisk beretning, anvendte han kun i begrænset omfang øens eget tungemål. Der er

dog enkelte ord for foreteelser, som rigsmålet savner udtryk for – også enkelte ordstillings-ejendommeligheder, hvor Nexø lader det bornholmske sprog skinne igennem. Mest af alt fordi Nexø oplevede dem som malende og klangfulde. Det giver en særlig rytme i sproget – og så må man leve med, at man ikke forstår alle ordene (de kan dog for hovedpartens vedkommende slås op i Henrik Ydes: ”Samlede fortællinger, Efterskrift og noter”).

Pelle Erobreren i kort form

Pelle Erobreren udkom i fire bind: *Barndom* (1906), *Læreaar* (1907), *Den store Kamp* (1909) og *Gryet* (1910).

Romanen er en hudløs ærlig beskrivelse og indlevelse i underklassens forvandling fra en underkuet feudalorganiseret land-almue til et industrielt organiseret og samfundsbevist byproletariat.

Pelle Erobreren er en såkaldt dannelsesroman, der i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet var ret populære i det bedre og oplyste borgerskab.

Ingen dansk roman før *Pelle Erobreren* har så brutalt og hudløst skildret den sociale elendighed, som hovedparten af Danmarks befolkning dengang levede under.

Ingen roman havde før skildret så trængende og kuede vilkår for et menneskes liv og udvikling, og ingen forfatter havde før skitseret så optimistisk et livssyn på arbejderklassens fremtidige muligheder ved sammenhold og medmenneskelighed.

Pelle Erobreren blev taget til hjertet, først af de danske, så af de tyske arbejdere. Romanen gik som føljeton i det tyske socialdemokratiske centralorgan *Vorwärts*, Berlin, fra 1911 - og sideløbende hermed i ca. 60 andre tysksprogede arbejderblade.



Pelle Erobreren – nu også som musikteater

Bogen følger den som almuen fulgte. Den begynder under de usleste forhold på landet. Derfra går turen til købstaden, hvis pyntelige overflade dog også dækker over, at der ikke sjældent hersker fattigdom. Man følger hvordan byens håndværkervæsen må give op over for den fremtrængende maskinalder. En ny klasse dukker op. Herefter går turen til Kongens København, hvor Pelle er med til at organisere fagbevægelsen. Sammenholdet styrkes af den store arbejdskamp. Bogen slutter med en fremtidsvision om en arbejderorganiseret Kooperation.

Bogens litterære stil skifter også fra bydeform til handleform, efter at Pelle kommer til Kongens København, hvor han senere er med til at omdanne den til en slags Folkets København.

Hele bogen – alle fire bind - er præget af et enormt håb til arbejderklassens fremtid. Et håb der siden bliver kraftigt revideret i tre efterfølgende såkaldte erindringsromaner: Morten Hin Røde (1945), Den fortabte Generation (1947) og Jeanette (1957). Nexø's senere opfattelse var, at Pelle var faldet for en revisionistisk socialdemokratisme, der alene videreførte den kapitalistiske samfundsform. Arbejdernes frigørelse fra denne samfundsformation kunne, efter Nexø's nye overbevisning, kun realiseres gennem en egentlig revolution – à la den sovjetiske.

Der er i eftertiden blevet spundet rigtig mange litterære analyser over *Pelle Erobreren*. Og mange flere vil givetvis komme til i fremtiden. I den forbindelse er det ikke helt uden betydning at henvise til et radiointerview fra 1936, hvor Nexø selv sagde, at han i høj grad havde været påvirket

af Henrik Pontoppidans roman *Lykke-Per* (1898 -1904 (oprindeligt i 8 bind)). Så meget, at han ville sætte en ikke ironisk person ved roret - nemlig Per Lille, dvs. Pelle. Henvisningen til Lykke-Per er meget tydelig, bl.a. er bogen dedikeret: "Til Mesteren Henrik Pontoppidan".

Pontoppidans Lykke-Per ville erobre verden, men endte med at vende verden ryggen. Nexø's Pelle tog derimod kampen op mod verdens herskende sociale uretfærdighed for at jage lykken både for sig selv, og den klasse som han tilhørte. Så i modsætning til Lykke-Per erobrede Pelle faktisk verden. Det forhold, at Nexø på et senere tidspunkt af sit forfatterskab tog afstand fra Pelles "erobringer" er en anden sag.

I forordet til *Pelle Erobreren* skriver Nexø, at bogen: „skulle være en bog om proletaren – altså om mennesket selv – der nøgen, kun udstyret med sundhed og appetit melder sig i livets sold; om Arbejderens brede gang over jorden på hans endeløse, halv ubevidste vandring mod lyset!“. I romanen får vi også at vide, at Pelle har fødselsdag d. 26. juni (hvilket er sammenfaldende med Nexø selv), og at dagen i kalenderen på latin kaldes Pelagius.



Den nøgne Pelle ankommer (Bille August 1987)

I *Barndom* ankommer Pelle som 8 årig til Bornholm fra Sverige den 1. maj 1877 sammen med sin aldrende far. En godmodig landarbejder som Pelle kalder Lassefar, og som fremmedarbejder søger at sælge sin arbejdskraft til den, der vil have dem. De havner på proprietærgården ved navn Stengården, der snart viser sig, at kunne leve op til sit navn og rygte – et sted hvor al

menneskelighed havner på stengrund. Proprietæren, Kongstrup, opfører sig som om han var en enevældig konge, og forvalteren følger bonden i et og alt. På gården bliver Lassefar røgter, mens Pelle hjælper til som vogterdreng.

Forholdene på Stengården er nærmest feudale. Kongstrup har hoved- og halsret over sit tyende, der helt er underlagt hans og forvalterens luner. Kun den store, stærke Erik, der altid går i front, når der skal arbejdes, er også den der forsøger at gøre oprør mod tingenes tilstand, men han gør det alene og i affekt rettet mod forvalteren. Imidlertid bliver Erik slået til idiot, da han rammes af den kampesten, der udgør kontravægten på brøndens pumpestang, og således falder det mulige oprør sammen, fordi ingen tør følge Erik. Dette viser, at det ikke er muligt at ændrer tingenes tilstand individuelt.



To vogterdreng

Pelle erfarer hurtigt den vanartede ondskab, druk og hor, der hersker blandt gårdens karle og piger – skabt af de ydmygende levevilkår, der hersker på gården. Senere i romanen når Pelle også til den erkendelse, at ændringer af samfundsforholdene kræver sammenhold, solidaritet og fælles handling – ikke gennem ydmygelser, fornedrelser, druk eller indbyrdes nid og kiv. Det er gennem godhed, at man går lyset i møde.

I *Læreår* ender Pelle efter sin konfirmation ret tilfældigt i skomagerlære i Rønne, der er en lille indesluttet provinsby, med en social lagdeling og en håndværkerkultur, som stadig er dybt præget af lavsvæsenets stive og

traditionstunge opbygning, der hindrer ethvert forsøg på frigørelse eller fremskridt. Skomagerfaget er stærkt truet af industrialiseringens og kapitalismens moderne tider, som betyder, at mange af de små mestre og værksteder tvinges i knæ. Så snart Pelle bliver udlært, sendes han straks ud i arbejdsløshed.



Til Rønne i skomagerlære

Menneskeligheden møder Pelle blandt andet gennem den læsende "Unge Mester", Andrés, der dog er dødsmerket af tuberkulose. For det andet kommer der en vandreskomager til Rønne, Garibaldi, opkaldt efter en italiensk frihedshelt, og fortæller om sine erfaringer fra den sydeuropæiske arbejderbevægelses kamp. Pelle stifter hermed for første gang bekendtskab til det for ham ukendte ord "strejke".

Igen møder Pelle det håbløse i enkeltindviders oprør mod de herskende forhold. Stenhugger Peter Jørgensen, også kaldet *Kraften*, taler ikke bare borgerskabet midt imod, men gør oprør, da han bliver snydt. Imidlertid omkommer han, da han forsøger at redde nogle kammerater i et inddæmmede havnebassin. Det er imidlertid på Kraftens foranledning, dog efter han nærmest var gået til bunds i selv-opgivelse, at Pelle beslutter sig for at drage til København. Foran ham ligger udfordringen i den gryende kapitalistiske storby – bag ham ligger almuens feudale, lavsvæsenets og det førindustrielle livs fornædrende levevilkår.



— Du ka' tro, jeg skal lære dig en anden Gang at gøre, hvad du ikke maa.

Kraften i Pelle Erobreren

I *Den store kamp* ankommer Pelle til København, og kommer straks i klørene på en bondefanger. Han stifter dog hurtigt bekendtskab til en lille flok forældreløse børn, kaldet familien, der selv i samtiden bor i en faldefærdig utæt og usund spekulations-lejekasserne på Christianshavn – kaldet Arken. Her stinker i bogstaveligste forstand af fattigdom, men til gengæld rummer bebyggelsen menneskelig sammenhold.

På en sommerudflugt til Dyrehaven med nogle af Arkens beboere, møder han et socialistoptog, der nærmest vækker en religiøs begejstring hos ham for arbejderbevægelsens kamp. I gennem hans arbejde med at hverve medlemmer til fagforeningen, møder han ad omveje en af de bevægelsens tidligere førere, murer Stolpe, og hans datter Ellen, der senere bliver hans kone. Pelles handlekraft som organisator gør ham hurtigt til en frontfigur i Skotøjsarbejdernes Fagforening, hvor man i folkemunde giver ham kælenavnet *Lynet*.



"Arken" i Pelle Erobreren, men "Skibet" i virkeligheden

Handling frem for tæksomhed beskrives i mødet mellem Pelle og hans kammerat Morten fra Rønne, der for øvrigt er søn af Kraften. Morten er bagersvend, men går forfattervejen, og er vel i bund og grund Nexøs alter ego.

Morten interesserer sig for klassekamp-teorier, men er langt fra handlingens praktiske mand som Pelle. Han kommenterer løbende Pelles handlinger, og prøver at sætte dem ind i en mere teoretisk sammenhæng.

Ellen og Pelle flytter ind på Nørrebro blandt solide arbejdere, og Pelle forsøger at organisere arbejderne i en fagforening. Arbejderne er både bange og træge, men arbejdet skrider alligevel frem.



Social opstigen til Nørrebro

Pelle bliver tilbudt en lederstilling, og Ellen begynder at drømme søde drømme om en opstigning i det sociale hierarki. Pelle takker dog nej til stor fortrydelse for Ellen. Senere får han et funktionærjob som tegner på en maskinfabrik, men siger selv op, da han bliver beordret til at udføre strejkeramt arbejde.

Pelle går herefter i spidsen i den storstrejke og arbejdskamp, der kom. Arbejdsgiverne svarede igen med lockout og politi. Familien sultet, og konflikten trækker sine spor til hjemmet, hvor Ellen prostituerer sig for at skaffe børnene mad. Den store arbejdskamp slutter, da natmændene nægter at tømme byens latrintønder. Arbejdskampen ender i et stort forlig (Septemberforliget i 1899?), der dels tildeler arbejderne rettigheder til forhandling af løn og arbejdsvilkår, dels slår fast, at arbejdsgiverne har retten til at lede og fordele arbejdet.



Den store kamp

Pelle står i spidsen for en kæmpe sejrsdemonstration til Fælled. Et billede der kan minde om biblens historie om Moses ørkenvandring af sit folk mod det Forjættede land. Læren er, at skal man ændre noget ved samfundsforholdene, så skal man stå sammen som klasse.

Pelle får dog ikke selv lejlighed til at smage sejrens sødme. Efter demonstrationen, hvor han hører, at politiet vil arrestere ham for pengefalskneri. En handling der alene er sket i leg sammen med børnene, men som alligevel ender med, at han bliver sat i fængsel.

I Gryet løslades Pelle efter 5 års fængsel.

Inden han forlader fængslet har han en drøm, der betyder, at han indser, at sand værdi ikke bygges på kapital, men menneskelige egenskaber.



Vridsløselille fængsel

Under Pelles fængselsophold er arbejderklassens kamp blevet omsat til en parlamentarisk forhandlingskultur, der næppe kan føre til arbejderklassens sejr. Til gengæld bliver arbejderne medansvarlige for udviklingen i det kapitalistiske samfund. Pelle, der genforenes med Ellen, der pga. dårlig økonomi er flyttet til Vestrebro. Han havde selv to børn med sin kone, men da han kommer hjem fra fængslet, er der et tredje barn, nemlig hans tidligere nabos barn. En ganske ung pige, Marie fra Arken, som Pelle havde gjort gravid natten før indespærringen, og som var død i barsels seng. Barnet, Svend Trøst, bliver af Ellen taget til sig som sit eget.

Pelle starter igen som skomager, da han ikke er i stand til at finde et reelt arbejde, men skomageriet kaster ikke mange penge af sig, og Ellen supplerer deres økonomi med i første omgang at drive et kunstnerpensionat, og da det går ned, går hun ud som vaskekone. Det huer på ingen måde Pelle, der har et noget forstokket og konservativt kvindesyn.



Vesterbro – en ny begyndelse

En rigmand og ven, bibliotekar Brun, hjælper dem økonomisk så Pelle kan starte en lille kooperativ skomagerfabrik. Det går nu fremad for familien, og de beslutter at flytte

på landet i et eget hus, kaldet Gryet. Ved hjælp af Bruns penge lykkes det Pelle at købe huset, grundene omkring og at bygge nye huse. Dette skal fungere som bolig og fællesskab for arbejderne på Pelles kooperative fabrik. Byggeriet går stødt fremad. Den hårde kapitalistiske magtstruktur bliver erstattet af familiens og kooperationens utopi. Pelles fremtidsdrøm bliver realiseret. I et brev skriver han "Andre vil komme til at gøre som jeg – frivilligt eller nødtvungen - indtil alt er alles. Og så først kan kampen om det menneskelige begynde! Kapitalismen har skabt vidunderlige maskiner, men hvilke vidunderlige mennesker venter der os ikke med den ny tid."

Det ender med, at Pelle virkelig sejrer på alle fronter. Han bliver i stand til at forsørge sin familie, han får succes med skofabrikken og med andre store projekter, han skaber gennem dette også nye arbejdspladser, og han får endda overskud i hverdagen til at have andre folk boende og tid til at tænke mere på sin familie.

Det er naturligvis Pelle, der er hovedpersonen i denne roman, men der er én blandt de mange sideskikkelser, som trænger sig på, nemlig anarkisten Morten, søn af Kraften. Og det bliver Morten, der får det sidste ord, da han siger til Pelle, at han vil skrive en roman, og "Den skal hedde Pelle Erobreren!".

Det er vigtigt at understrege, at Pelle Erobreren ikke er historie, men skrevet af en romanforfatter. Martin Andersen Nexø har "stjålet" med arme og ben (alluderet) fra både Biblen, Verdenslitteraturen og ikke mindst fra den hjemlige religiøse, politiske og litterære andegård. Derudover har han, i sær til bind 3 "Den store kamp" støttet sig til mere end 4.000 samtidige avisudklip, der på forskellige måder, har dannet baggrund for bogens historiske forløb.

Hele værket er fyldt med mere eller mindre hentydninger (allusioner) til en række litterære værker, ordsprog, eventyr, folkeviser, højskolestof og ikke mindst bibelske billeder. Nexø var en belæst herre, der i høj grad var præget af Grundtvig, Cervantes,

Hugo, Dostojevskij og ikke at forglemme både Det Nye og Det Gamle Testamente. Det siges derimod, at Martin Andersen Nexø i hele sit liv kun havde læst "Det Kommunistiske Manifest" af Marx. Forskellige litterater har faktisk i Pelle Erobreren fundet ikke mindre end 60 mere eller mindre skjulte henvisninger til Biblen – det er her, at man finder beretning fra Mosebøgerne om ørkenvandring mod det forjættede land, og om Guds udvalgte folk – arbejderklassen forstås!



Kooperationen – det socialistiske alternativ eller en utopi?

Mange af henvisningerne forekommer i direkte eller dækket direkte tale og bidrager således, ligesom brugen af ordsprog og folkelige talemåder mv. til værkets fremstilling af almuens bevidsthedsformer.

Især i de to første bind Barndom og Læreår bygger i høj grad på egne erfaringer og delvis egne oplevelser, som Nexø havde som dreng og ung mand på Bornholm. Nexø var dog ikke opvokset på en stor gård som beskrevet i romanen. Til gengæld er Nexøs egne oplevelser som skomager-lærling meget mere nøjagtigt overført til bind 2 Læreår. Til gengæld havde Nexø ingen erfaringer som industriarbejder eller proletar – og slet ikke til den organiserede fagbevægelse. Derfor måtte han i beskrivelsen af Den store kamp alene støtte sig til andres fortællinger og egen grundige avislæsning, da han faktisk heller ikke kendte personer, der levede under de leve- og livsvilkår, som er beskrevet i bogen. Bind 4 Gryet er ene og alene en tænkt fremtidsvision om fælles eje og produktion – den såkaldte Kooperation.

Kooperationen blev i de mere venstreorienterede kredse af socialdemokratiet i begyndelsen af 1900-tallet betragtet som det tredje ben i arbejderklassens kamp for socialisme – ved siden af parti og fagbevægelse. En af Socialdemokratiets helt store politikere F.J. Borgbjerg (1866-1936) udtrykte i 1908, at Kooperationen ville kunne have en opdragende virkning på hele arbejderklassen. For når de der gør arbejdet, også forstår at administrere det, da har de også socialismen. Den kommer den dag arbejderne er enige nok, dygtige nok og modne nok til at bære den frem og holde den oppe – hverken før eller senere. Som Borgbjerg udtrykte det med Marx som reference: "Arbejdernes frigørelse må være arbejdernes eget værk".

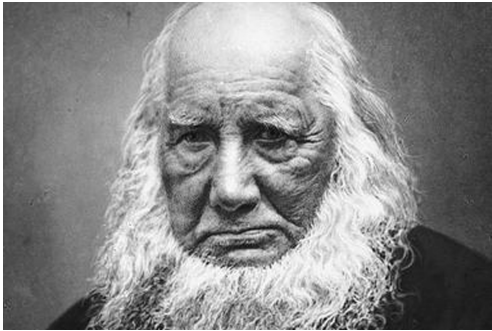
Der er ingen tvivl om, at Nexø har været inspireret af dette håb og denne tankegang.

Pelle når gennem sin egen udvikling fra vogterdreng over skomageriet til arbejderfører først som fagforeningsleder siden som kooperationsmand til den erkendelse, at livet hele tiden er en kamp, og at denne kamp kun kan beherskes gennem medmenneskelig samvirke og solidaritet. Uden social sammenhold vil den besiddelsesløse proletar gå til grunde, og må affinde sig med at blive henvist til at leve på et eksistensminimum.

Forfatteren Henrik Yde, der må betegnes som den mest kyndige Nexø-kender i Danmark mener, at Nexø i hvert tilfælde i fjerde bind af Pelle Erobreren: "Gryet" mindst havde tre inspirationskilder til formuleringen af visionen om det gode liv og samfund.

For det første ligger der en helt åbenlys inspiration fra Grundtvig, der taler om at det gode samfund kan sammenlignes med et kærligt hjem. Er mændene i tvivl om det, så kan de bare gå hjem til deres koner, der ikke ruger over hvem af familien, der yder mindst eller tærer mest, men giver enhver efter behov og ser alene på den gode vilje. Som et godt og kærligt hjem, hvor ingen

rendte den anden ned, skulle verden være – mere indviklet var det hele ikke!



Grundtvig

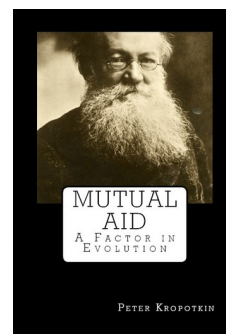
Den anden inspirationskilde til det gode samfund som Nexø så positivt på, var den utopiske socialist Saint-Simons formulering af den "ny kristendom", hvor religionens hovedopgave var at hæve underklassen fysisk og moralsk, således at de enkelte individers naturlige anlæg kunne komme til udfoldelse. Arbejderne stod, efter Saint-Simons opfattelse hjælpeløse og forladte, da den besiddende, middelklasse kun kæmpede mod feudalvæsenet for en politisk frihed, der ikke havde interesse for arbejderne. Disse forlangte en omorganisering af samfundet, der kunne forbedre deres levevilkår således, at enhver kan arbejde efter sin evne og få løn efter det ydede arbejde. Senere formuleret som at enhver skal yde efter evne og nyde efter behov. En tese som Marx senere tog til sig.



Saint-Simon

Sidst men ikke mindst, var Nexø sandsynligvis, inspireret af den russiske anarkist Pjotr Kropotkin, der i 1902 skrev: "Mutual Aid" (oversat til dansk: "Gensidig hjælp som en evolutionær faktor" i 1906).

Her giver han en videnskabelig argumentation for sit synspunkt om, at et hvert samfund er baseret på og udvikler sig ved samarbejde. Påstanden er, at revolutionen ikke sker, som Marx forudsagde, ved erobring af statsmagten, men vokser frem nedefra med en naturkrafts nødvendighed, ved at bønder og arbejdere - som Nexø kalder underklassebevægelsen - overtager produktionsmidlerne og organiserer selvforvaltende virksomheder og kommuner. En tanke som Borgbjerg og visse dele af Socialdemokratiet delvist tog til sig.



Pjotr Kropotkin

Først gennem Pelles forståelse for fællesskabets ikke blot menneskelige, men også kampmæssige betydning vinder proletariatet den styrke, der gør det muligt at erobre verdenen.

Romanens fire bind er skåret over samme læst- man kommer fra intet, og har store forventninger, der ikke bliver indfriet, men hvor man selv kæmper sig op i lyset.

Ditte Menneskebarn i kort form

Ditte Menneskebarn udkom i fem bind: *En barndom* (1917), *Lillemor* (1919), *Syndefaldet* (1919), *Skærsilden* (1920) og *Mod Stjærnerne* (1921).

Romanen tager afsæt i en flække på den øde nordsjællandske kyst oppe ved Kattegat - kaldet Lejet (Tisvildeleje kunne være et sandsynligt bud, da Martin Andersen Nexøs svigerinde bl.a. stammede fra Tibirke Sand). Lejets beboere var først of fremmest fiskere med landbrug og håndvæk som biproduktion.

Udgangspunktet for romanen er, at den skildrer livet for et såkaldt "uægte barn", der i samtiden blev betragtes som en skændsel eller horeunge.

Ditte Mennekebarn måtte så at sige trodse sig ind i tilværelsen. Den biologiske far vil ikke kendes ved hende, og køber gennem sin familie sig fri af fadderskabet. Moren der hverken mentalt eller økonomisk magter at tage sig af barnet, forlader hende for at tage job som tjenestepige på en gård.

Ditte vokser derfor i sine første leveår op hos sine bedsteforældre i Lejet. Bedstefaren der for længst havde lagt op, må på havet igen for at kunne brødføde det nye barnebarn. Det tager livet af ham, og Ditte bliver nu overladt til bedstemoren alene, der på bedste beskub forsøger at hutle sig igennem tilværelsen. De måtte sammen tigge fra dør til dør for at bjerge føden.



Det uægte barn og Bedste (Bjarne Henning-Jensen, 1946)

Da hun når skolealderen, kræver hendes mor, Sørine, der i mellemtiden er blevet gift med en rakker (Lars Peter), at hun flytter hjem til dem. Rakkerfolket var dog ramt af en altomfattende mistænksomhed, da de påtog sig alt det arbejde, som den øvrige befolkning anså for urent og uærligt. De var både foragtet og frygtet af deres umiddelbare omgivelser.

Det bliver dog ikke en lykkelig genforening med familien. Hun kommer hjem til moren for mest af alt at passe de tre børn, der er kommet til i mellemtiden. Moren er i mellemtiden også blevet hård af den meget modgang, hun har mødt, og behandler Ditte dårligt. Hun straffer hende meget hårdt, da

hun opdager, at hun pjækker fra skolen. Et pjækkeri, der er skabt af det meget hårde husarbejde og børnepasning, som hun bliver sat til af moren selv. Hun bliver straffet korporligt og meget hårdt, for at blive spærret inde i et skur. Ditte flygter i et forsøg på at komme hjem til sin elskede bedstemor, men hun farer vildt, og bliver tilfældigt, men heldigt, samlet op af hendes meget kærlige og forstående stedfar. Han kræver, at moren giver Ditte en undskyldning. Det får hun meget modstræbende.

Senere kvæler moren i et skænderi bedstemoren for at få fat i de penge, som hun havde gemt til Ditte, og som hun uberørt havde fra det købsslåede fadderskab.

Moren kommer i fængsel for sin udåd, og dermed bliver Ditte, kun som otteårig, en slags fuldtidsreservemor, *Lillemor*, for sine halvsøskende på deres lille forfaldne husmandssted, der meget betegnende kaldes for Skadereden.



Lillemor Ditte (Bjarne Henning-Jensen, 1946)

Stedfaren kommer i økonomisk uføre, da hans bror, Johannes, kommer til Skade-reden som rakker og skærsliber, og får broren til at blive pølseslagter af selvdøde dyr. I starten giver det godt med penge, men broren svirrer alle familiens penge op, og forvinder. Husmandsstedet må derfor sælges på tvangsauktion. Lars Peter, Ditte og de andre børn, må flytte til Lejet, hvor stedfaren får job på Lejets altdominerende kromands fiskerbåde. Der er tale om udbytning af alle Lejets fiskere af værste slag. Kromanden går ikke uden grund under navnet Menneskeæderen. Kro-

manden er i romanen symbolet på kapitalismen. Han kontrollerer alt og alle. Han ligner en trolld, som binder Lejets folk til sig med uløselige bånd.

Ved Dittes konfirmation kommer hun ud at tjene, med en formaning hjemmefra om at hun måtte døje uret fra dem, der har magten og æren. Ditte bliver tyende på en gård, Bakkegården, der er dårligt drevet af en ond og fortrukken gårdmandsenke. Her møder hun den duknakkede og indesluttede gårdmandssøn Karl, og lader sig forføre af en slags misforstået barmhjertelighed. Ditte bliver gravid, og jages i skam og med tyende-loven i hånd fra pladsen. Dermed havner hun ufrivillig i den samme situation, som hendes moder oplevede, da Ditte blev født.



Karl og Ditte i den forbudte kærlighed (Bjarne Henning-Jensen, 1946)

Hun vender tilbage til fiskerlejet og føder en søn, der bliver sat i pleje. Hun søger mod København, hvor hun vil skabe sig en ny tilværelse, hvor ingen kender hende, og den skam der er overgået hende.

Hun får job som ammer på en klinik, Englefabrikken, hvor rige damer kan anbringe deres uægte børn. Hun flygter dog fra pladsen efter, at hun finder sit ammebarn dræbt af nålestik.

Herefter begynder Dittes nedstigen (først i en lejekasserne på Christianshavn – siden i Borger-Adelgadekvarteret) til underkuet tjenestepige i flere rige folks hjem, dog med en enkelt undtagelse i et forfatterhjem, Vang, der også fører en forelskelse med sig – men

med en gift mand. Lykken ender brat med en bortvisning.

Arbejderkvinderne havde det hårdt på denne tid. De havde en lang arbejdsdag, og blev inddraget i hårdt fabriksarbejde. De havde derudover en elendig løn, og levede ofte under katastrofale boligforhold. Dertil skulle lægges, at de ikke sjældent var ramt af hungerbringende arbejdsløshed. For rigtig mange arbejderfamilier gjaldt det, at "hjemmet" indskrænkede sig til et fælles natlogi for udearbejdende børn og voksne.



Englefabrikken

De sociale forhold var derudover præget af, at det hovedsagligt var mænd der gik på værtshus, deltog i foreningsliv og politiske møder. Det medførte, at værtshuslivet meget ofte blev en permanent trussel over for moren og børnene – det både fysisk og økonomisk.

Kvinden stod ofte alene tilbage med ansvaret for familiens sammenhold, husholdning og børneopdragelse – og det uanset om kvinden var udearbejdende eller ej. Kvindernes lod var stadige graviditeter, aborter og stor børnedødelighed. Derudover deltog de fattigste børn allerede fra 3 - 4 årsalderen i pasningen af mindre søskende, og ikke i sjældent grad i erhvervsarbejde i form af budplads eller hjemmeindustri.



Adelgadekvarteret i København

Ditte finder en ny kæreste, der desværre drukner under en duktur ("så fik han da endelig nok at drikke"), men kærlighedsforholdet resulterer i, at hun føder et barn. Desuden tager hun et forladt barn til sig. Den sociale deroute fortsætter, også selv om hun på venskabelig basis genforenes med Karl, der i mellemtiden har frigjort sig fra sin moder, og er blevet organiseret arbejder og erklæret kommunist. Karl er hermed Dittes eneste støtte, og fylder hende med mange revolutionære paroler. Men de to drenge bliver Dittes virkelige støttepunkt, da de i høj grad bidrager til den lille families økonomi.

Den ene af drengene, der er kulsamler på et rangerterræn, omkommer ved en ulykke. Hans ben sætter sig fast i et sporskifte, og en stor kølevogn kører hen over ham. Denne sorg kommer Ditte sig aldrig over, selvom der arrangeres en protestdemonstration til ære for drengen. Ditte dør, mens hun hører demonstrationens socialistmarch, udslukt af livsvilje allerede som 25 årig.



Tjenestepiger – tjende – var uden rettigheder

I bund og grund en nedbrydningshistorie, og ikke en dannelsesroman som i tilfældet Pelle, over arbejderklasens manglende muligheder for eller vilje til at forandre kapitalismens ondskabsfuldhed. Nexø slutter også romanen af med at spørge: "Naaede hun at blødgøre Hjerter?"

Hele romanen bærer præg af fattigdom, nød og lidelse. I en verden, der ikke er for børn af fattige forældre – og slet ikke uægte børn. Kærligheden havde især for kvinderne det svært under disse trange kår – da den korte glæde ofte blev afløst af den lange smerte.

Nexø har på dette tidspunkt mistet troen på, at Socialdemokratiet overhovedet kunne føre arbejderklassen ud af deres elendighed. De havde travlt med brugsforeninger og bestyrelsesposter. Pelle Erobreren, der indirekte dukker op i slutningen af romanen, bliver nu

kaldt "Frelsergeneralen". Han er blevet stækket og fedladen, og har mere travlt med at dyrke sin egen kolonihave og bemægtige sig bestyrelsesposter end at kæmpe for Fattig Pers sag. Hver mand sit kålhoved – er blevet hans løsen.

Ditte blev af Nexø betragtet som en slags menneskehedens moder, hvilket bogens dedikation også bevidner: "Til min Moder". Ditte kæmpede sig så at sige frem til døden. Nexø udtrykte selv, at Ditte var en slags Maria-skikkelse, dvs. den lidende mor til Jesus, der på latin kaldes Mater Dolorosa, der for øvrigt var Nexø's første arbejdstitel på den omfattende roman.



Døden indhenter Ditte som 25 årig

Det politiske og religiøse

Nogle litteraturkritikere har efter udgivelsen af Ditte Menneskebarn dømt Nexø's litterære åre for udtømt, om end han fortsat var aktiv som forfatter helt frem til sin død i 1954.

Litteraturkritikernes dom lød, at han gik fra at være en åndfuld litterat til at blive en simpel agitator for en større sag – socialismens kommen. Det skete i begyndelsen af 1920'erne, da han blev overbevist kommunist. Med dette medlemskab, var bedømmelsen den, at den frie tanke var blevet erstattet af en deterministisk bedrevidende og belærende socialismefortælling.

Da han fx vendte hjem fra sit længere tysklandsophold i 1934 udtaler han i et interview til Ekstrabladet: "Luften i Danmark er muffig, den smager af mug, og jeg tror ikke, at jeg ret længe kan holde ud at

indånde den".

Alligevel ønskede han ikke at forlade landet selvom han efter eget udsagn havde fået tilbud om gode livs- og arbejdsforhold i Sovjetunionen. I 1936 udtaler han, at det: "hænger sammen med, at jeg synes, jeg – navnlig som tiden er – hører til herhjemme. Her er i Danmark småfolk, som trænger til bevidstheden om at jeg er her, og som det sikkert ville gøre et pinligt indtryk på, at jeg ekspatrierede".



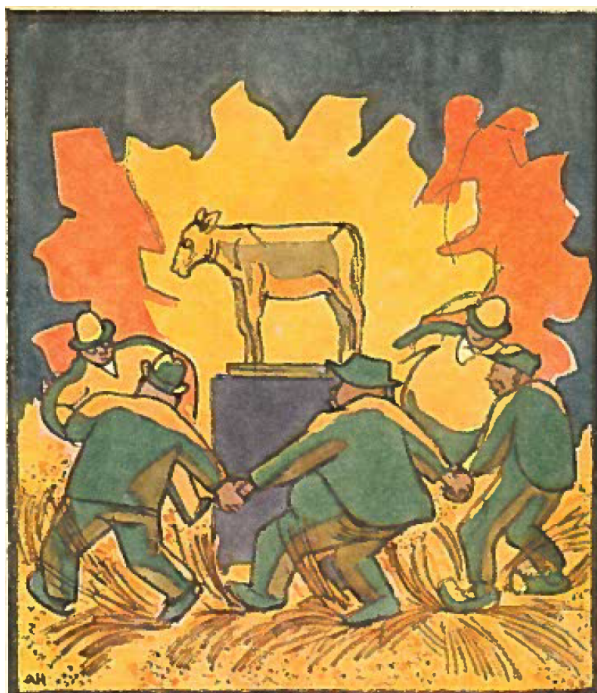
Martin Andersen Nexø mødte meget kritik

Under Finlandskrigen i 1939, var der geskæftige borgere i Sorø, der anskaffede Nexø's bøger ene og alene med det formål at brænde dem af offentligt – tydeligt inspireret af nazisternes blåafbrænding i 1933. Årsagen var, at han meget standhaftigt forsvarede russernes ret til overfald på deres naboer - Finland. Han var skråt i mod den gængse danske opfattelse af krigen: "Man ynder at kalde dette land et led af Norden! I sin nuværende skikkelse er det snarere en pind til Nordens ligkiste!". Sådan sagde han om det nordiske naboskab i 1941.

Før havde han såmænd også gjort sig offent-

ligt bemærket som fundamentalistisk beundrer af Stalins Sovjetimperium. Sovjetstaten var for ham den socialistiske drøms virkeliggørelse. Utopien var så at sige vokset ind i virkeligheden – ganske vist under vanskelige forhold. Derfor forsvarede han nærmest med religiøs fanatisme alt, hvad der foregik af uhyrligheder i Sovjetunionen. Han valgte at lukke øjnene, og så kun, det han ville.

Nexø betragtede den russiske oktoberrevolution i 1917 som det største, der var sket siden kristendommens fremkomst. For ham var revolution nu engang rodhugning, hvor man ikke kunne lade det gamle stå. For ham var en ublodig revolution, at sammenligne med en dårlig lugekone, der tramper urterne ned, og lader ukrudtet stå. For ham var revolutionen indvarslingen til en ny tid. Fattig-Pers time var så at sige kommet, hvor den udbyttede ikke skulle udbyttes, den sultne ikke sulte, og den underkuede ikke kues.



Midt i en Jærntid – dansen om Gulvkalven

Der blev ikke sparet på superlativerne, når Sovjetrusland skulle heltegøres. I Nexø sind var der ingen tvivl om, at: *”det der var sket i Rusland, var den største begivenhed i verdenshistorien næst efter kristendommens tilkomst – Jeg vil roligt gå et skridt videre og*

sige at bolsjevismens virkeliggørelse er den største og videst rækkende begivenhed i menneskets historie overhovedet”. Han går så vidt, at han skriver: *”Først med Sovjetunionen har verdens proletarer fået et fædreland, og endda ét som opfylder alle deres drømme og håb, ja selv deres dristigste ønsker”*.

Martin Andersen Nexø var vel vidende om, at den russiske befolkning efter revolutionen i langt højere grad havde fået mere arbejde end mad, men da den russiske almue for store deles vedkommende hverken kunne læse og skrive, var de derfor forskånet for den ballast som socialdemokratiske reformister havde pålagt den vestlige arbejderklasse. På dette grundlag kunne en ny og socialistisk mennesketype opstå: *”I Sovjetunionen er hver dag – hverdagen – festdag. Arbejdet er så at sige en hellig handling”*.

Man har måske også svært ved at holde tårerne tilbage, når Kammerat Stalin – og dermed også Lenin – skal heltegøres: *”Betegnende for Stalins – som for Lenins – storhed er det, at de lyser omkring hele Jorden som vartegn for de undertrykte. Og de skaber urolige nætter for alle, der sidder på flæsket Verden over. De tilhører menneskeheden, den levedygtige del af den, som vil rejse en bedre tid af denne. Højere kan tilværelsen vel ikke løfte en mand end at skænke ham de mange forudrettedes og undertryktes velsignelse og undertrykkernes forbandelse”*.

I 1937 overværede Nexø personligt den anden af i alt tre skueprocesser i Moskva, hvor 13 påståede trotskister blev dømt til døden, og fire blev idømt lange fængselsstraffe.

Nexø var nærmest henrykt, og erklærede dagen efter dommen, at de dømte havde været til fare for “den proletariske republik”. Oven i hatten sagde han, at selve retssagen var blevet afviklet både “menneskeligt” og med “absolut talefrihed” for de anklagede.

Der var overhovedet ingen tvivl i Nexøs opfattelse af skueprocesserne: *”det russiske folk har længe haft en ængstelig følelse af at*

have giftigt kryb på uden at vide, hvad der snyltede på dets livskraft. Nu er ormereden afdækket, og uhyggen viger for glæden over, at krybet er dræbt uden at få lejlighed til at det dødbringende stik mod Sovjetunionen... Det løber enhver tilskuere koldt ned af ryggen, når retshandlingerne afslører, hvilket djævelsk dobbeltspil de anklagede har ladet sig forlede til af Føreren Trotsky og drive til at korrupsionen iboende tyngdelov ... Kort og godt, processen afslører et selvskab, som ikke består af politiske idealister, men af samvittighedsløse banditter, der som rigtige gangstere er gentlemen om dagen – mordere, spioner og sabotører om natten”.

Ingen kan være i tvivl om, at hans uforbeholdne kærlighed til kommunismen og Sovjetunionen gjorde ham total politisk blind.

Denne manglende realistiske situationsfor-nemmelse fortsatte med uformindsket kraft efter, at Sovjet havde været på sejrherrenes side efter Anden Verdenskrig. Deres ufattelige ofre i krigen kunne i Nexøs optik retfærdiggøre alle typer af overgreb på dets egen befolkning.

Stalins opdeling af Europa i Øst og Vest efter krigen, var i Nexøs verdensbillede en helt naturlig udvikling og skillelinje mellem kapitalismen og socialismen. Sidstnævnte skulle forsvares for enhver pris. Denne uforsonlige holdning skabte kant til mange danskere, og efter familiekrøniken skulle der engang være sket det, at en tjener, der genkendte ham på tysklandsfærgen, nægtede at servere for ham – om end han på dette tidspunkt var blevet en ret gammel og svagelig mand.

Nexø havde så at sige sin egen religiøsitet. Ud over at han var stærkt religiøst påvirket hjemmefra, udviklede han over tiden sin egen form for religiøsitet, der mest af alt kom til udtryk som folketaler. Han talte tit om ”Fattig Per”. En person, der skulle erobre Biblens evangelium fra magthaverne og samfundsstøtterne, og lade ordene blive en tekst om underklassens eget håb om et godt og anerkendende liv. Denne form for religiøsitet skulle ikke forstås som en længsel efter de

saliges øer i himmelrummet. Tvært imod var det længslen efter et godt jordisk liv, der var målet. En tilværelse fyldt med rigt menneskeligt indhold – at blive et menneske, der er identisk med selve godheden i tilværelsen. Det var så at sige troen på, at kunne skabe et socialistisk menneske, der hvilede i sin egen classes styrke. Nexø blev fundamentalist på dette felt, og som alle fundamentalister ejede han ikke tvivlens nådegave. Det gjorde ham total tonedøv over for skrigene i den ”virkeliggjorte socialismes” overgreb på store befolkningsgruppers grundlæggende menneskerettigheder.

Sammenfattende kan man udlægge Nexøs religiøsitet i punktform:

- Kommunisme er en slags ”parallelregion” eller en ”religionssubstitut”
- Troede på at socialismen var under udvikling: ”I Rusland er børnene lykkeligere og lyset skinner på alle”
- Socialisme er læren om alles tarv
- Socialisme er en idé med et materialistisk udgangspunkt, men med en idealistisk målsætning
- Socialisme er som kristendommen en universalistisk bevægelse
- Religion er opofrelsen for en sag – det er kampen for socialisme også
- Man skal ikke afskaffe religionen, men gøre den til en privatsag

Nexø var grundtvigsk i den forstand, at han mente, at religion er menneskets forhold til det overmenneskelige, mens videnskab er menneskets forhold til det, vi behersker gennem vores viden og fornuft. I lighed med Grundtvig gik Nexø ind for en adskillelse mellem vækkelse og viden, og mellem stat og kirke.

For Nexø skulle kampen for socialisme ikke forstås som en træls dagligdags 5-ørespolitik, der alene fokuserede på madstræv og fyldte maver. Det skulle derimod være indvarslingen til en ny tid, der skulle lukke porte op for fattigfolk. De skulle tage plads ved livets

bord.

ihukomme, at der er noget der står over loven
– nemlig en hæderlig mands overbevisning.

Nexø var blevet marxist uden at have læst meget andet end *Det Kommunistiske Manifest*. Han var på ingen måde stiv i den marxistiske teori. Hans socialismeforståelse byggede ene og alene på en stærk følelsesmæssig forargelse over den fattigdom, som han i rigt mål så omkring sig. Det blev så forstærket af, at han overdrev elendigheden i den europæiske arbejderklasse, samtidig med, at han underdrev de sovjetiske forhold for den russiske befolkning.

Nexø sammenlignede i flere tilfælde samfundet med den menneskelige organisme, som består af millioner af levende celler, der tilsammen udgør en helhed. I den sunde menneskelige mekanisme findes ikke et organ, der er underkuet andres bekostning. For hvis det er tilfældet, står man over for en vanskabning. Harmonien i kroppen betinges af, at hver celle og hvert organ får det, som det har brug for, og sikres ved, at hjertet pumper energi rundt i hele kroppen. I denne metafor kan man tydelig se, at harmonien i et socialistisk samfund opretholdes af hjertet, dvs. godheden, mens samfundet er disharmonisk, kapitalistisk forstås, hvis det alene er maven – eller et andet organ – der først tilfredsstilles.

Nexø havde et yderst anstrengt forhold til borgerligt demokrati og parlamentarisme. Som han skrev, så døde reaktionen jo ikke med den frie forfatning. De veg godt nok noget i magtens sæde ved at afgive nogle symboler, men ene og alene for at kunne fastholde den økonomiske magt. Folket blev derfor sat uden for reel indflydelse.

En demokratisk forfatning skulle efter Nexøs opfattelse alene bruges så længe, at den var nyttig til ens egen fordel, men heller ikke længere, da ingen forfatning var hellig. Som han selv udtrykte det, var det hensigtsmæssigt, kun at sidde inden med en begrænset kvantum lovlydighed. Hans opfordring lød, at man skulle holde loven, og være de sidste til at bryde den. Men når andre strangulerede loven (reaktionen?) for at komme arbejderklassen til livs, så skulle man

Uddrag af Martin Andersen Nexø's forfatterskab

- Skygger (1898), novellesamling
- Det bødes der for (1899), roman
- En Moder (1900), roman
- Muldskud I og II (1900 og 1905), novellesamlinger
- Familien Frank (1901), roman
- Dryss (1902), roman
- Soldage (1903), rejseskildringer
- Pelle Erobreren (1906-1910), roman i fire bind, første bind blev filmatiseret i 1987
- Af Dybets Lovsang (1908), novellesamling
- Barndommens Kyst (1911), novellesamling
- Lykken (1913), novelle
- Bornholmer Noveller (1913 og 1977), novellesamling
- Under Himmelen den Blaa (1915), novellesamling
- Folkene på Dangaarden (1915), skuespil
- Dybhavsfisk (1918), novellesamling
- Ditte Menneskebarn (1917-1921), roman i fem bind, de tre første bind blev filmatiseret i 1946
- Undervejs (1919), novellesamling
- Lotterisvensken (1919), fortælling
- De tomme Pladsers Passagerer (1921), novellesamling
- Mod Dagningen (1923), rejseskildringer
- Digte (1926), digtsamling
- Midt i en Jærntid (1929), roman
- De sorte Fugle (1930), novellesamling
- Et lille kræ (1932), erindringer
- Hænderne væk! (1934), politisk brochure
- To Verdener (1934), rejseskildringer
- Under aaben Himmel (1935), erindringer
- For fred og samarbejde (1939), politisk brochure
- For Lud og koldt Vand (1937), erindringer
- Spanien (1937), politisk brochure
- Mod Lyset (1938), novellesamling
- Vejs Ende (1939), erindringer

- Morten Hin Røde (1945), erindringsroman
- Breve til en landsmand (1945), politiske breve
- Et Skriftemaal (1946), novellesamling
- Den fortabte generation (1947), erindringsroman
- Det røde flag (1954) taler og artikler
- Kultur og barbari (1955), taler og artikler
- Jeanette (1957), erindringsroman

Biografier, film mm.

- Film om Ditte Menneskebarn – Bjarne Henning Jensen, 1946
- Film om Pelle Erobreren – Bille August, 1987
- Henrik Yde: Det grundtvigske i Martin Andersen Nexø's liv I og II (1991)
- Henrik Yde: Nexø. Martin Andersen Nexøs liv og værk (2019)
- Jørgen Haugan: Alt er som bekendt erotik (1998)
- Bo Elbrend-Bek: Martin Andersen Nexøs barndomstraume og de politiske følgevirkninger (2012)
- Børge Houmann: Martin Andersen Nexø og hans samtid 1869-1954 Bind I-III (1981, 1982 og 1988)
- Børge Houmann (red.): Martin Andersen Nexø, breve 1890 -1954 Bind I-III (1969, 1971 og 1972)



Preben Etwil og Martin Andersen Nexø

APPENDIKS – Nexøs mindre litterære bidrag

Martin Andersen Nexø var vanvittig produktiv i hele sit lange forfatterskab. Han sprøjtede årligt noveller og romaner ud i en lind strøm livet igennem.

Det blev også til et enkelt skuespil og digtsamling. Sidstnævnte blev ingen succes.

Her følger i noteform nogle af Nexøs mindre men alligevel blivende bidrag.

En Sct. Hansaften på Bornholm (1893)

Den dag fører alle veje til Almindingen. Skoven der omkranser Rytterknægten. Sct. Hansaften er traditionel fridag for øens svenske befolkning.

Bønderne måtte denne dag selv rygte kvæget.

Ikke hundrede, men tusinder af folk har sat hinanden stævne i skoven denne dag.

Hver gårds besætning har sin egen vogn og bespising med.

Gøglere mfl. har rejst deres telte side om side med værtshusholdere og danseboder. Som rovfugle går værtshusholderne frem og tilbage og venter på bytte.

Efterhånden som dagen skrider frem, bliver den ellers ædru, flittige og pålidelige svensker halvberuset enten rørende blid eller overstadig glad, og de svenske folkeviser bliver sunget.

Endnu senere på dagen går kærligheden dog for nogle over i bersærkergang. De uroligste bliver ved selvjustits lagt tilbage på de vogne, hvorfra de kom. Festen fortsætter imidlertid med dans og spillemandsmusik.

Viser sælges, og på få timer synges viserne over hele skoven.

Næste dag går den øen rundt.

De besindige er for længst kørt hjem, men der er nok tilbage til at iværksætte den sidste uhyggelige akt.

Nu kommer slagsmålene, og knivene findes frem. Øvrigheden er i travl virksomhed, men kun på den åbne plads, mellem træerne vover den sig ikke ind. Et vognskur er midlertidig indrettet til arrest. Håndjernene er for længst sluppet op, nu må hampereb gøre det ud for håndjern.

Ført når morgenen nærmer sig, og mosekonen brygger, ebber larmen ud. Skoven ligger igen alene tilbage, og lægger et dæmpet slør over aftenens råhed ved mindet om en tid, da midsommerfesten var hjerternes glade dans over lysets sejr.

Lotterisvensken (1898)

En svensk fremmedarbejder går nølende ind på et Bornholmsk lotterikollektion for at forny en lotteriseddel. Han ønsker et ottendedel lod i Klasselotteriet, men han kan ikke garantere, at han har råd til at forny det, hvilket er en betingelse for at kunne købe. Derfor vil kollektøren på posthuset i første omgang ikke sælge ham loddet. Alligevel forbarmer han sig over svenskeren, og sælger ham et kvart lod.

I forhold til svenskerens økonomi, er udgiften svimlende 12 kr. Dette skal sættes i forhold til, at han kun tjener 9 kr. om ugen, hvoraf de 2 kr. går til husleje, og de 7 kroner går til konen og familiens forsørgelse. Det med de syv kroner, er dog noget af en tilsnigelse, da en ikke uvæsentlig del går til eget forbrug af brændevin og kroophold.

Når det står på, er der stor smalhals i familien. Han beslutter i lyset af sit lotterikøb, at han selv vil finansiere det, ved ikke mere at drikke og gå på kro.

Under alle omstændigheder har han dårlig samvittighed, og har svært ved at fortælle konen om købet. Hun støtter det så absolut heller ikke, da hun ved, at hans gode foresæt om at stoppe drikkeriet ikke er realistisk.

Hans arbejde på stenværket er umenneskeligt hårdt, og drikkeri er den udvej, stort set alle stenværksarbejdere tyr til.

Martin Andersen Nexø's beskrivelse af svenskerens håb om den store gevinst, og hans urealistiske forestillinger om at ændre sit liv, er vistnok en af dansk litteraturs første beskrivelser af ludomani.

Hjemmet er kendetegnet af frygt, når faren kommer fuld hjem, og derfor er overraskelsen også stor, da han dukker op uden en brandert, men med en lotteriseddel i brystlommen. Konen billiger det ikke, men går ud i køkkenet, og laver hans varme mad.

Næste dag, meget tidligt, forbereder de sig på at manden skal på arbejde. Konen hjælper ham med at smelte beg ned i hans hænders blodige kød. Og i madkarpen (madkassen) putter hun også en grøn snapseflaske, som han insisterer på ikke at ville tage med, da han som bekendt er holdt op med at drikke.

Hun nøder ham alligevel til at tage den med, da øl som bekendt fryser til i kulden.

Klokken tre, fire stykker om morgenen bevæger Svenskeren sig på arbejde i en forrygende snestorm – iført meget tyndt tøj.

Arbejdet i stenbruddet er ufatteligt hårdt. Han kan til nød holde varmen i arme og overkrop, men underlivet fryser fuldstændig til. På vejen til arbejde få han alligevel trang til noget snaps, og sætter flasken for munden. I sidste øjeblik får han dårlig samvittighed (bondeanger) og slynger flasken højt op i luften. Han kan høre, at den lander i en snedrive, og at den dermed ikke er gået i stykker.

Han leder efter den, men kan ikke finde den i morgenmørket.

Allerede ved frokosttid savner han sin snaps. Arbejdskammeraterne tilbyder ham dog en slurk af deres egen ration, men han afslår.

Det samme sker dog ikke ved middagstid. Her tager han i mod tilbuddet – sådan bare for selskabets skyld. Han låner derefter til en halv

pægl, og beslutningen om at holde helt op med at drikke er udsat til næste dag.

Herefter følger, at han skjuler sit drikkeri over for konen, der tager til i omfang.

Svenskeren erkender dog, at han ikke kan finansiere sin lotteriseddel ad den vej, hvilket fører til yderligere druk. Druk som han prøver at inddrage sin ældste søn i. Det bliver til et stigende antal besøg på værtshuset på vej hjem fra arbejde. Her bliver der drukket tæt og spillet pindespil, der også koster penge.

Drengen får et loyalitetsproblem over for faren, da han har lovet ham ikke at sladre til sin mor. Både svenskeren og hans kone har på flere områder lighedspunkter med Nexø's egne forældre – ikke i fysisk forstand, men som personkarakteristik.

Svenskeren er indebrændt og forsagt, når han er ædru, men når han er fuld, bliver han både brovtende og voldelig over for kone og børn. Konen lider fysisk og psykisk under mandens dominans, men bliver stærk og beskyttende over for børnene, når hun møder mandens modgang.

Da lotteriet skal til at udtrækkes, ændrer svenskeren adfærd. Han har en forestilling om, at Gud har en finger med i spillet, og han tørlægger sig selv, og begynder at gøre gode gerninger over for kone og børn.

Men lige lidt hjælper det.

Nummeret ved siden af hans bliver udtrukket.

Med skuffelsen faldt han igen tilbage til sin gamle indesluttethed – og drukken tager til.

Alligevel fornyer han sit lod, og dermed den økonomiske byrde, der går ud over familiens overlevelse.

Efter nogle uger bliver det mindste barn syg, og moderen ønsker at der tilkaldes en læge, men manden vil ikke ofre de 2 kroner, som det koster at få ham på besøg – pengene er brugt på lottokuponen.

Barnets tilstand forværres, og det dør.

Fire dage efter barnets død, oplever den ældste søn i et skolefrikvarter, at hans far, der er døddrukken, bliver jaget rundt i byen af hujende gadedrenge. Han tager grædende hjem til moren og sladrer.

Faren kommer senere døddrukken hjem og kræver, at ungerne skal synge for ham, de er bange og gået i seng, så han kræver derfor, at konen skal synge.

Hun nægter, og er ved at få tæsk, da svenskeren støder ind i en jerngryde, og falder ind over barneliget. Fortumlet og fortrukken går situationen op for ham, og han falder i søvn på slagbænken.

Dagen efter går han ædru ud og skaffer sig en lille sortmalet kiste, og det døde barn bliver begravet på kirkegården.

I en kort periode herefter tog svensken sig sammen, og endte i den modsatte grøft. Alt hvad han tjente, blev bragt med hjem til familien.

Det var en lille kort og lykkelig tid for konen og børnene. Men det blev hurtigt hverdag igen. Øllet tog til, og snapsen med.

Nu var kone og børn tiggerhunde, der snappede maden ud af munden på ham. Når han var ædru, tav han, men bebrejdede ikke længere sig selv.

Og vinteren gik på hæld.

Han begyndte også at arbejde mindre – og tjene mindre. Han bragte kun lidt hjem, undertiden slet intet, og aldrig mere end han selv kunne leve for.

Sulten krøb sig ind på familien, og konen var nødsaget til at tage arbejde som vaskekone og andet groft arbejde, som andre ikke ville påtage sig. Hendes selvfølelse voksede efterhånden som hun overtog ansvaret. På den måde var der grænser for, hvad hun lod sig byde af manden.

Her er der en direkte reference til Nexø's egen mor.

Svenskens drikkeri tager til, og i et pindespil på kroen, sætter han sit lotterilod ind i spillepuljen, og taber det hele til en arbejdskammerat.

Mod vinterens slutning ventede familien ved aftentide endnu engang på faderens hjemkomst – og nu i altid stærkt beruset tilstand. Denne gang falder han døddrukken om uden for selve huset, og konen og drengen har det yderste besvær med at få ham bakset ind på køkkengulvet, så han ikke kom til at ligge udenfor med fare for at dø.

Men konen anstrenger sig i denne slæben med manden så meget, at hun aborterer.

Igen får svensken dagen efter dårlig samvittighed. Han holder sig ædru, og køber ligefrem kirsebærvin til konen for at mildne hendes tilstand.

Han var selv lykkelig for sit nye liv. Han synes, at han med lotterisedlens forsvinden var blevet befriet for en stor byrde.

Han var også blevet mere lykkelig, og tilfreds med sig selv og sit hjem.

Konen bliver efterhånden rask, og stor er glæden, da der en dag dukker en lotterikollektør op i hendes hjem, og meddeler, at hendes mands lod er blevet udtrukket med en gevinst på 4.000 kr. Konen, der ikke ved at lotterisedlen er tabt i pindespil, sender straks drengen op i bakkerne hvor stenværket ligger for at fortælle det glade budskab: Sedlen er kommet ud.

Arbejdskammeraterne, der kendte den rette sammenhæng, begyndte at håne Svenskeren med at han nok havde stoppet 4.000 kr. ned i en arbejdskammerats lomme.

Tavs vendte Svenskeren tilbage til sit arbejde. Der lød et "Varsko" efterfulgt af en stærk eksplosion.

Han havde sprunget sig selv i luften.

Seks dage senere kørte en ligvogn med Svenskerens søndersplittede krop mod kirkegården. Lige inden følget havde nået kirken hørtes ved en beskidt rest af en snedrive en knasen under det ene hjul, og nogle grønne flaskeskår kom til syne. De der fulgte følget, syntes nu godt nok, at de kunne lugte brændevin.

Nexø er i hele sin fortællerstil både skånselsløs og forstående.

Historien slutter med, at to mindre drenge sidder på trappen til Svenskerens hus, og har tilsyneladende ikke rigtig forstået årsagssammenhængen:

"Nu er din far død, du"

"Ja, det ved jeg nok!"

"Nu er din far en engel!"

Ja, sådan går livet tilsyneladende videre uden at der tages et endeligt opgør med de livsbetingelser, de er underlagt.

Familien Frank (1901)

Romanen foregår i en lille by på Bornholm, der til forveksling kunne ligne Nexø by.

Bogen handler om familien Frank - bestående af moderen, Madam Frank, faderen, Elias Frank og sønnen Thorvald.

Sønnen er en rigtig laban og ballademager. Han stjæler penge fra sin mor, og hjælper ikke til derhjemme. Han hænger kun ud med hans kammerat, Lars. Han er faktisk stolt over at være berygtet i byen. Byens borgere klager over ham, men han føler sig faktisk lidt smigret over, at de betragter ham som byens værste gadedreng. Han beskrives dog i et dobbeltlys, for han er også en opvakt, køn og begavet knægt, om end han er ødelagt af sine livsvilkår.

Madam Frank er en meget højtråbende kone, og er berygtet over hele byen. Folk er i det hele taget lidt bange for hende, og damerne i byen tør ikke rigtigt nærme sig hende.

"Thorvald, Thorvald! Vil du nu komme! Vil Du nu se, Du kommer! Ja jeg skal lære Dig ikke at

lystre, din infame Knægt! Du skal faa saa mange Bank - uh jeg skal slaa Dig, til Vandet render fra Dig, dit Bæst, din Laban, din -, din -, din - !...Skræddermadam, Vaskekone Frank maatte stanse for at trække Vejret. Hun stod midt ude paa Gaden med bare Ben i Træskoene og Skørterne fæstet langt op over de tynde Skanker. Haaret hang i tynde, svedige Tjavser under Tørklædet, og hendes magre, rødplettede Ansigt fortrak sig i afmægtigt Raseri".

Madam Frank arbejder hele dagen, fordi hendes mand er en drukkenbolt. Han kan ikke passe sit arbejde som skrædder eller sit bijob som frisør (hårskærer). Madam Frank har overtaget jobbet som frisør, men det er nu ikke byens mere velhavende folk, der kommer i hendes stuer for at blive klippet. Hun er derfor nødt til at supplere sin sparsomme indkomst ved at vaske tøj for byens borgere.

Elias Frank stjæler penge fra konen, så han kan drikke dem op. Han tør ikke sige sin mening, og stikker af så snart han kan, for at gå på druk. Han får bank af sin kone, fordi han aldrig gør de ting, som hun beder om.

Madam Frank blev i sin tid gift med Elias Frank, der var tilrejsende fra København, men hun var dengang gravid med en anden, nemlig byens brygger, som nu er byens mest velhavende mand.

Hun var oprindelig forelsket i Elias Frank, dengang hun giftede sig med ham. Men drikkeriet har taget overhånd, og hun er grundig træt af sin mand og hans ligegyldige lathed.

Hendes mand har til opgave at underholde frisørkunderne, indtil de kan komme til. Men han forsvinder gerne for at tage på druk. Det gør Madam Frank vred, og hun går ud og leder efter ham. I det samme kommer han ind af døren sammen med en mand, rågegårdsrøgteren, som kun skal klippes en gang om året. Han vinker Madam Frank om næsen med en flaske brændevin, og Madam Frank går helt amok. De to kommer op at slås, der ender med, at hun tager hans hoved mellem hendes ben, og holder ham fast, men han har for mange kræfter, og rejser sig op, med det resultat at

Madam Frank pludselig svæver vandret i luften, og lander på gulvet med et skrig. Efter den kamp, bliver hun sengeliggende. Hun bliver syg og kan ingenting.

Hendes søn Thorvald begynder derfor at arbejde nede på havnen, sammen med hans kammerat Lars, og da Grundlovsdag oprinder, som i byen er en stor festdag, arbejder han og Lars med udskænkningen i et forlystelsestelt. De får hver 75 øre for at arbejde, trods det at kro- og købmand Tykke Mads næsten tjener 8 kroner på, at de arbejder for ham. Lars og Thorvald lader sig kompensere ved at de stjæler fra kassen. Da Madam Frank finder ud af det, bliver hun dog ikke sur, fordi som hun siger, Tykke Mads har jo penge nok.

Efter Grundlovsfesten forsvinder Elias Frank på druk. Han begynder at tigge på en slags logeclub. De gør grin med ham, og får ham til under stor morskab, at indrømme, at han får bank af sin kone. Da han indrømmer dette, belønner de ham med alt det, som han kan drikke. Da han er oppe på 35 ½ glas, falder han om med delirium. De vender et bord i vejret og placerer ham i midten af det, og bærer ham ned til vandet. De vil vise ham havet, og give ham en dukkert ved stranden.

Imens ligger Madam Frank hjemme, og kan ingenting. Heldigvis kommer Thorvald hjem, og får medlidenhed af at se hende så skrøbelig, så han hjælper hende op i sengen, og lægger sig ned til hende. De savner begge hinanden. Han savner sin mor, og hun savner det at være mor. Hun bliver rask igen, og kommer på benene. Hun har kun en sorg nu, og det er, at hendes mand, der har været forsvundet siden grundlovsdag, skulle komme tilbage.

Thorvald har ligesom overtaget rollen som herre i huset, og arbejder hårdt hver dag, for at tjene penge.

Madam Frank har også ændret sig, hun er ikke så højtråbende mere, og sidder tit ved vinduet og strikker, og nyder ligefrem livet.

Romanen ender med, at Thorvald og Lars er ude at sejle, og finder en strandvasker, der viser dog at være Thorvalds far. De lægger et

reb omkring ham, og slæber ham hjem til havnen, hvor byens kvinder står og venter på deres mænd, her iblandt også Madam Frank, der står og venter på Thorvald.

Da Madam Frank ser hendes mands lig, føler hun en stor lettelse, men hun kan ikke rigtig vise sin lettelse, når alle de andre koner står og betragter hende, så idet hun vender sig om for at gå, siger hun: *"Så fik han da endelig nok at drikke"*.

Lykken (1913)

Fortællingen starter med at en fremmed, der nærmest er en mytologisk figur – (Hrungner?) på hesten Guldfaxe rider ind i klippelandet (der kan lokaliseret til området omkring Vang). Folk der møder ham, viger.

De synes, at de har mødt ham før.

Den fremmede kommer så at sige med døden.

Han siger selv at han kommer med lykke. Forstået på den måde, at døden er lykken for mange fattigfolk. Han lader sin hest græsse på kirkegården (Sct. Ols Kirke?), inden han drager op i højlandet med de mange klipper.

Det er et gudsforladt sted med stor fattigdom. Herefter får man et billede af, at han (i overført betydning) skubber en dreng af en forsørgelsesløs mor i døden. Det ser moren som løsningen på sit eget liv, og sørger for at de andre børn også mister fodfæstet, hvorefter hun selv med det mindste barn i favnen, styrter i døden.

Det er løsningen.

Det er lykken.

Den fremmede møder også den blinde olding (70 år) – Gamle Ole, og fortæller ham, at der er bud efter ham. Dette budskab er ikke gamle Ole fremmed, men han erkender, at døden indtil videre har overset ham. Så han må leve videre. Men han vil gerne have hjælp til sin søn (Hans Kæmpe), der har sat sig op efter Lykken, så stærkt, at han er bange for sønnens forstand.

Den fremmede lover at hjælpe.

Herefter følger en historie om Gamle Ole og Hans Kæmpe og hans families liv. Gamle Ole er blevet blind af stenstøv efter et langt arbejdsliv som stenhugger. Han tudser rundt derhjemme hos familien uden at være til stor gavn, men han skal have mad i munden, og er dermed en økonomisk belastning. Sønnen, Hans Kæmpe, er en kæmpe stor stenværksarbejder, med masser af kræfter og et meget indelukket sind, hvis han ikke lige har nydt brændevin. Når det sker er han lidt bøvede, mener konen, men lader ham snakke. Han ønsker sig noget jord nede i agerlandet. For her kan man se resultatet af sit arbejde i modsætning til kampen med de uregerlige sten i stenbruddet.

Vi følger Hans Kæmpes dag på arbejdet fra en tidlig vinterdag fra omkring 4-tiden om morgen. Hans krop er som altid stiv og fuld af værk i lemmerne. Han har inden, at han overhovedet kan påbegynde sit arbejde en milelang vandring til arbejdsstedet. Oppe i klipperne, hvor der er meget få huse, falder han i det forrygende snevejr i staver.

Han tænker over sin egen situation.

Han vidste, at Gud havde givet fattigmand to bud, dengang de fattige blev sat på jorden: De skulle slide løs og ikke blande sig i tingenes tilstand. Derfor følte han også skyld, og var på gale veje, når han tænke, at det ikke var helt retfærdigt.

Fattigfolk var havnet i bundløshed, der forplantede sig til tomhed i sindet. Vejen ud af dette var at komme ned på agerlandet. Men det var også en udfordring, som han havde opgivet sin sløve tro på, at det ville kunne lykkedes.

På denne vandring mod arbejdet bliver han passet op af den fremmede, dvs. døden. Den fremmede spørger: Hvad går du der og taler med dig selv om. Det vil han ikke rigtig rykke ud med, hvorefter den fremmede siger, så kan jeg jo ikke bringe dig lykke. Herefter afslører Hans Kæmpe sine tanker om agerlandet. Døden opfordrer Hans Kæmpe til at gøre det nødvendige, for at han kan opfylde sit mål.

Et halvhundrede luvrede mænd møder ekstremt tidligt ind fra alle retninger i stenbruddet. Koldt og barskt.

Der følger en meget detaljeret beskrivelse af selve stenværksarbejdet.

Hans Kæmpe afslører over for sin meget snaksalige arbejdskammerat Janus, at han agter at tage ned på agerlandet for at se på jord dernede, derfor skal Janus købe noget med hjem til konen og familien. Ved frokosttid beder han sin makker at gå ned og spise sammen med de andre. Selv vil han gøre arbejdet færdigt. Det ender – bevidst eller ubevidst – galt. Han får sprængt sig selv i luften – dog uden at dø.

I mere end to måneder ligger han i komma hjemme hos familien. Det bringer stor fattigdom til huset. Både konen og Gamle Ole må ud at arbejde – og børnene med, for at holde sulten fra døren.

Langsomt men sikkert forbedres Hans Kæmpes tilstand. Dog vil han være krøbling for altid. Han vil aldrig blive i stand til at genoptage sit arbejde i stenbruddet. Og penge til agerlandet har han ikke.

Så sker der det, at han får besøg af lægen og øvrigheden. Først tror han, at han nu vil blive afkrævet erstatning for det værkstøj, der gik i stykker, da han blev sprængt i luften, Imidlertid viser det sig, at de kommer med nyheden om, at der er blevet vedtaget en ny lov, der giver erstatning til arbejdere, der er kommet til skade under arbejdet, og øvrighedspersonen mener, at Hans Kæmpe vil være berettiget til at kunne få en erstatning. Men herefter hører de ingen ting, så livet går videre i familien under de mest kummerlige kår. Da øvrighedspersonen efter et stykke tid dukker op igen, så er det for at undersøge det forhold, at Hans Kæmpe den dag han kom til skade havde været yderst underlig, og sagt mærkelige ting til sin arbejdskammerat, der kunne tyde på, at ulykken var selvforskyldt.

For at rede trådene ud bliver han på det offentlige regning inviteret til København, så

han selv kan fremlægge sagen for Forsikringskommissionen. Konen blive inviteret med.

Det næste man får at vide i novellen, er, at Hans Kæmpe er flyttet ned på et lille landsted med børn, Gamle Ole og konen. Han har fået et halvtredjetusinde (2.500) kroner i erstatning, som var blevet brugt til at erhverve ejendommen. Han arbejder, selvom han var krøbling, som en hest med jorden, og da sommeren var omme, kunne han konstatere at høsten var god. Jorden er god. Hver gang man klapper den lidt, giver den en gave, sagde Hans Kæmpe. Det var meget anderledes end at arbejde med de genstridige klipper og sten. Solen gik aldrig ned over det nye sted. Hvert nyt slid var en lykke. Den store krøbling havde i armene stadig kræfter som en bjørn.

Historien om Hans Kæmpe blev et sagn om lykke oppe i klipperne.

Ud over den gennemgående historie, så er fortællingen fyldt med en række præcise naturbeskrivelser af klippelandskabet - både dets fauna og flora.

Fattigper og fremtiden (1913)

Modstandere af underklassebevægelsen ynder at gøre gældende, at den hverken rummer religion eller realisme, men slet og ret madstræv.

Påstanden er ikke ueffen!

Selv inden for bevægelsen kan påstanden være, at socialisme slet og ret er en økonomisk bevægelse – som ikke har noget med idé og religion at gøre.

Hvis det var tilfældet er socialismen ikke egnet til at følge underklassen længere fremad end at den fik skruttonen fyldt.

Og det er jo lige lidt nok – efter en opmarch, som ingen anden bevægelse kan opvise magen til.

Den økonomiske frigørelse er kun første skridt mod småmandens fjerne mål: at erobre tilværelsen med alle dens rige muligheder:

"småfolk har altid været i flertal, så længe verden har bestået, undertrykkelse og udbytning har altid floreret; men først nu har de små lært, at de ved at lægge lidet til lidet kan erobre verden".

Derfor er den vågnende underklasse stærk religiøs – de der regner anderledes, forregner sig. Og den må og skal være det; det religiøse er jo selve opdriften i os.

Religion er nøglen til det sande liv; den beskæftiger sig med det gådefulde i tilværelsen – med evighed og endelighed

Allerede de gamle filosoffer talte om stemmen i ens eget indre som den højeste lov for mennesket.

Enhver skal derfor have ret til at forfølge sin egen religion, hvorfor stat og kirke skal adskilles.

Religionen viser vej til en bedre nutidig verden, hvor fremtiden tilhører Fattig-Per: *"Gå hen og slut dig sammen med dine lige".*

Kort resumé af Bornholmernoveller

Lønningsdag. En idyl

(affattet i 1897. Udgivet i Muldskud 1900)

Handler om nogle forhutlede stenværksarbejdere, der venter på deres løn. Lige inden at de skal udbetales, kommer stenværksejeren søn, og tager faderen med til byen. Arbejderne med kuede kroppe må vende tilbage til byen uden løn. Historien viser tydeligt arbejdernes feudale sindelag. En enkelt arbejder forsøger dog at gøre oprør mod tingenes tilstand, men bliver af stenværksejeren udråbt til socialist, og skal fyres ved først givne lejlighed: Men sønnen griber pilsken, slår et lystigt smæld over arbejderens hode og klipper med snerten huen af ham, så den triller i grøften"

*Oprindeligt et oplæg til Lotterisvensken
(Askov 1894)*

To brødre

(affattet 1897. Udgivet i Skygger 1898)

Handler dybest set om hvordan den stærke mission, de såkaldte "Møllerianere" eller "Bornholmere" greb om sig omkring århundredeskiftet. Novellen der springer i tid mellem nutid og fortid, fortæller om et livsforløb for to bornholmske tvillingbrødre, der blev opdraget i en stærkt missionsk familie.

Faderen og moderen var stærke i troen og alt i barndomshjemmet forgik nærmest viskende. Ingen revselse, men farens blik indgød alligevel til streng lydighed. Bønner og fordommelse af andre end Guds egne børn hørte med til opdragelsen. Religionen satte tidligt deres spor i dem begge, men på forskellig måde. Forældrene forguede Peter, og Lars så op til Peter, og forsøgte at følge hans fodspor. Peter var troende og fulgte deres forældres trosretning, hvorimod Lars blev mere skeptisk, da han blev ældre og dannede en indre ligegyldighed. Lars havde i sin tidlige barndom en stor frygt for at dø, grundet historier om djævelen. Hvorimod Peter godt nok blev skræmt, men glemte det kort efter. Peter var impulsiv og levede i nuet, hvorimod Lars mere tænkte over tingene, og skulle udfordre sig selv i troen. Lars frygtede dog al den snak om døden, og om at den kunne ramme både ham selv og hans familie. Han prøvede sig selv af med en "brøndprøve". Hvis der virkelig eksisterede en Gud, så ville han kunne undgå døden, da Gud så ville rede ham. Da han nærmede sig brøndens afgrund med bind for øjnene, kom tvivlen, om Gud overhovedet ville kunne rede ham, og han rev derfor bindet fra øjnene, så han undgik at styrte i døden.

Brødrene var på alle måder uadskillelige. Lars fulgte Peter i tykt og tyndt. Da de omkring konfirmationsalderen tog hyre, var det på det på samme skib: Her sejlede de sammen det næste halve snes år. Religiositeten gled i denne periode langsomt men sikkert i baggrunden for dem begge. Sømandslivet var for

spændende, men det førte faktisk også til deres første indbyrdes konflikt. Peter havde set sig varm på en af sydens løse piger, og ville giftes. Lars advarede mod forholdet. På samme tid kom der brev hjemmefra. Det var fra den gudelige skomager, dikteret af moderen. Faren var gået i religiøs ekstase og selvsving, og havde forsøgt at dræbe moderen ved at skære hende i håndleddene, hvorefter han havde skåret struben over på sig selv.

Denne meddelelse betød, at Peter i sit religiøse tungsind var ved at begå selvmord. Det forsøgte Lars at bringe ham ud af ved at føre ham tilbage til de løse piger, og fik et ægteskabstilbud sat på benene. Den udkårne fik indfriet sin gæld og et tilskud til rejsen hjem mod Bornholm. Peter skulle lige inden afsejlingen ud at købe sig et par nye sko, men kom ikke tilbage, så Lars var alene tilbage på skibet, men inden at det kom igennem Gibraltarstædet rømmede (svømmede) Lars fra skibet, og gik tilbage til den by, hvor Peter var forsvundet. Her fandt Lars ham i en sørgelig forfatning på det lokale engelske missionshjem. Han havde forsøgt at besøge sin udkårne, men havde opdaget at hun havde besøg af en kaptajn, der tog hende med på sit skib. Det havde ført Peter lige til hundene. De kom herefter hjem og slog sig ned i Rønne. Peter blev gift, konen fødte en søn, og blev syg og døde. Det gjorde Peter endnu mere missionsk, og han tiltog sig mere og mere faderens religiøse egenskaber: "*hans religiositet udviklede sig hurtigt fra sygelighed til galskab*". Lars opgav ethvert håb om at tale Peter til fornuft. Derimod begyndte han at tage sig af sønnen, så han ikke fik en barndom, som sin egen. Sønnen drukner imidlertid, da han forsøger at rede en pige, der er faldet gennem isen. Dette øgede Peters tungsind yderligere.

Da de to brødre under en storm er ved at sejle laks til Tyskland vælger Peter at gå i døden på det åbne hav. Dette knækker Lars mentalt. Da han ikke er til økonomisk byrde for byen, bliver han ikke anbragt på en institution. Men han udvikler en mystisk halvreligiøs adfærd, som folk har svært ved at tolke. Tingen tager en voldsom drejning, da en gammel prædikant kommer til byen. De religiøse farter til missionshuset og Lars

Kæmpe overværer fra første række missionærens svovlende tale om Gud og Gudsriget: *"Vogt eder for dem, der er udsendt af Satan for at friste eder...Står der ikke skrevet: dersom dit øje foragter dig, da riv det ud? Det er, hvad I skal gøre"*. Gale Lars springer op ved de sidste ord, og råber: *"Satans slughals! – Kan du ikke få brød nok, din horeunge! – Sidder dér med kniven i halsen og skriger efter mere! – Ud af bageriet med dig!"*. Kvinderne skriger, og missionæren falder død om under overfaldet. Lægen der undersøger den døde siger: *"Det kunne nær være blevet symbolsk...Religionen, der skaber vanvid og vanvidet, der vender sig mod sin skaber og sønderriver ham. Men for resten passer det ikke, for manden døde af skræk. Den slags folk er i reglen feje"*.

Gale Lars Kæmpe blev herefter sendt bort på galehus, skønt nogle påstod, at han nu var begyndt at vise tegn til bedring.

Frænke (affattet i 1898. Udgivet i Muldskud 1900)

Frænke betyder kvindelig slægtning.

Handler om en rig gårdmandsenke, der bor inde i byen (Nexø?), og som har en bror som hun pga. faderen har et meget anstrengt forhold til.

Broren og faren bor stadig på slægtsgården. Hun beslutter sig for at brænde gården af, og begiver sig mange kilometer ud en nat for at begå sin udåd (fra Balka til Poulsker).

Hun kommer uset både frem og tilbage fra gården, men sladderer i byen peger på hende.

Hun bliver arresteret, men er tavs som graven. Derfor tilkaldes der en kommissionsdommer fra København. Han har ord for at anvende skrappe metoder, men kom ingen vegne med Frænke. Han satte hende på smalkost, da hun elskede mad. Men hun ville ikke pga. af arven til sine børn indrømme sin forbrydelse: *"Og julemorgen, mens arrestforvalteren gik og lavede lokkemaden til, spillede hun sin sidste trumf ud. Hun bed sit*

forklædebånd af og hængte sig i det ved dørgrebet"

Historien bygger på en rigtig historie fra Nexøs 15 årige liv. Frænke var hans far Hans Jørgen Andersens kusine.

Bigum Træben (affattet i 1898. Udgivet i Muldskud 1900)

Handler om en fattig mand, der havde træben. Om vinteren boede han i en fattig hytte, om sommeren turerede han rundt som musikanter.

På et tidspunkt ønskede han sig en kæreste, som han annoncerede igennem byens trommeslager.

Der kom kun en henvendelse på hans annonce. Hun havde været gift før, så hun måtte være skikkelig. Men overraskelsen var stor, da han opdagede at hun havde klumpfod. Han hadede folk med handicap.

Men gift blev de, og da hun først kom inden for døren krævede hun forsørgelse. Det endte i strid og kiv, og til sidst besluttede hun sig for at få hævn og drukne sig.

Hun gik ud i vandet til hun næsten ikke kunne bunde. Hun forventede dog trods alt, at Bigum i sidste ende ville redde hende. Og hun så da også, at Bigum gik ud i vandet mod hende. Hun vendte derfor om begyndte at gå indad, men Bigum havde faktisk til sinds at jage hende endnu længere ud. Til sidst jamrede hun sig så meget, og bad for sit liv, at hun indvilgede i at føje Bigum i fremtiden.

De gik herefter hjem, og blev meget forkølede, og snakkede ikke med hinanden i flere dage, hvorefter de blev ægteskabeligt forenet.

Så meget at de blev lykkelige for hinanden. Ja, så meget at de sammen de efterfølgende år turede rundt på Bornholm, hvor Bigum spillede på violin, og Ane sang: *"Og når Bigum blev træt, var Ane den, der bar bukserne"*.

Hovsmeden fra Dyndeby (affattet i 1899. Udgivet i Muldskud (I) 1900)

Handler om en dreng, Båre, der bliver alvorligt misrøgtet af sin far. Han lader drengen, der var halt, sove i svinestien, og ignorerer ham totalt. Drengen gør oprør og kaster sten efter faderen, der herefter fortryder sine handlinger, men drengen ønsker ingen genforening.

Faderen bliver syg, og dør: *”Den der sår hamp, høster hug”, sagde folk. Han ligger på sine gerninger*”. Selv udviklede drengen en grim adfærd med hævn som sikker udkommen.

Herefter tog han ud at sejle, og fik beskadiget det andet ben også, hvorefter folk mistede forbindelsen til ham. Da han efter mange år vendte hjem, sagde folk på egnen, at han havde været sørøver og slavehandler. Da han vendte hjem gik han igennem byen på to krykker, og ungdommen hujende bag sig.

Dagen efter kunne han gå, så man næsten ikke kunne se, at han haltede. Man tålte ham, fordi at man mente, at han havde penge som græs.

Han bestilte ikke andet end at drille sine medmennesker. Han købte siden en smedje i Sydlandet – uden begreb om smedfaget overhovedet. Han forsøgte at dyrke jorden, men pløjede sig også ind på nabogrundene, og tabte efterfølgende en retssag, hvilket afstedkom, at han opsøgte modparten, og gav ham prygl. Ukrudtet fløj fra hans grund til naboernes, til deres store utilfredshed.

Processerne kostede penge, og tidslernerne kastede intet af sig. Derfor forsøgte han at blive gift rigt med en nabolandsmands søster.

Hun var en strid kvinde, hvilket bare pirrede Båres forfængelighed. Udadtil skabte det fred, men indadtil skændes de fra morgen til aften - og fra aften til morgen. Båre der var vant til angreb, måtte nu se sig i rollen som forsvarer.

Brugte han kæppen, brugte hun munden endnu mere kraftfuldt. Han opgav til sidst

ævred, og blev føjelig – bare for at få fred. Det gik til gengæld ud over dyrene, som han plagede på alle måder. Han købte to heste, som han ved prygl fik til at lystre hans stemme. Han var frygtløs. Bragte tyre til udskibning, og fik sine to heste til at udføre job, hvor andre skulle bruge seks. Alt det gjorde han for at undgå konen derhjemme. Men en dag gik det galt. Han forsøgte at tvinge hestene ved at bore sine fingre ind i deres muler. De stejlede flere gange, og til sidst fik de ham knust under deres hove.

Konen forsøgte både at afsætte hestene og sig selv til anden side, men ingen turde binde af med dem. *”Så stod de alle tre ”på stald” og blev fede, til døden forbarmede sig over den ene og hesteslagteren over de to andre*”.

Når nøden er størst (affattet i 1900. Udgivet i Muldskud (I) 1900)

Handler om to små fiskerbyer, Kås på næsset og Lejet lidt længere inde i bugten. Der havde været dårlig fangst (smalhals) i næsten et år, og beboerne levede af saltet torsk eller sild, kogt sammen med kartofler. Og en ærlig stranding var det også knapt med, da: *”Søfolkene var blevet så fandens kloge og så påpasselige af alt de rend på styrmandskoler og lignende; og dertil kom alle disse moderne indretninger: fyrtårne og sirener og hvad det nu hed alsammen, der tog brødet ud af munden på flittige og stræbsomme folk*”. En dag kom der en storm med pålandsvind, der tilsmilede Lejet, men ikke Kås. Og hjælp til bjergningsarbejdet blev afslået af Lejet. Der havde ”god fangst”.

Skibene klarede imidlertid stormen rundt om næsset ved Kås, og man suttede derfor fremdeles på lappen. Dagen efter liver man dog op, da der lægger sig en tæt tåge over havet: *”Alt larmende arbejde på havnen fik lov at hvile, men sendte drenge ud til alle sider med påbud om stilhed, og hele byen viskede bogstaveligt talt og gik på strømpesokker for ikke ved nogen lyd at varsko skibene om, hvor landet var*”. Og på byens knejpe tog man forskud på det, der måtte komme.

Om morgenen kom der en stærk skuren af jern mod klipperne, en bådmandspibe og engelske kommandoer lød. Fiskerne vil gerne bjærge skibet, mod betaling forstås, men kaptajnen der nu kunne høre alt inde fra byen var gal og ville ikke hjælpes. Så hellere gå ned med mus og mænd. Fiskerne kom tilbage med uforettet sag, og skibet kom af sig selv flot: *"Da sank stemningen i den lille by ned langt under nulpunktet"*.

Efter mange magre dage tog man så sagen i egen hånd, og i ly af mørket anbragte man en rød og grøn lanterne ude på næssets yderste klipper, der skulle slukkes så snart, at de havde gjort deres nytte. Efter nogle dage lykkedes det at få et skib til at grundstøde. Båden blev bugseret i havn, om end kaptajnen følte sig grundigt snydt af lavvande, som tilsyneladende var permanent, der hvor båden havde grundstødt.

Reparationen tog sin tid. Det skabte jo fortjeneste til handlende og værtshusholdere: *"Ved næste højvande hjælp fiskerne ædelmodigt kaptajnen ud af havnen, og han satte kursen hjemad, plukket og afklædt næsten lige til kølsvinet. Men i Kås festede man"*.

Døden

(affattet i 1901. Udgivet i Barndommens Kyst 1911)

Novellen handler om – i jegform – hvordan Nexø kommer tilbage til Bornholm, og ser hvordan Fattigper har smidt undertrykkelsens åg, og kræver fordringer på tilværelsen. Hvordan han mener, at fattigper krænger mørket af sig, og kræver, at man gør op med historierne om århundrede på fedtebrød og brændevin og fortællinger om døden. Det anstændige skal være i det jordiske liv, og ikke kun hinsides denne verden: *"Belært af erfaring havde fattigmand gennem tiderne flyttet sine muligheder derhen, hvor ingen gad tage dem fra ham"*. En mærkelig død huskes længere end noget andet. Det er herom historien handler.

Nexø mindes herefter sin barndom om, hvordan den og den kom af dage. Folkeviddet kan den ene grufulde historie efter den

anden. Det er de mest mærkelige måder, folk kan komme af dage på: *"Nu husker ingen her på stranden længer, hvordan Gedion og døden legede med hinanden; og for tredive år siden var det den bedste af alle historier"*. Drengen var barn af en fiskertøs og en søgut, der druknede før barnet kom til verden, og navnet blev fundet vha. et navnebræt der var skyllet op på stranden. Stort set alle i familien omkring ham var døde, så forventningerne til hans overlevelse var ikke store: *"Men han fik ikke lov til at smutte over i bunken"*. Han døde ikke – som forventet – af børnesygdomme, men det tog hårdt på ham, og ingen ville have ham med på havet. Al sygdom bandt på ham, tyfus, difteritis og skarlagensfeber.

Han blev voldsomt svækket, men døde ikke.

Der var derfor i folkemunde noget overnaturligt ved drengen, da han ikke døde. Han ville ud at sejle, men først ville han være tømmemand, men styrtede fra huggebjælken ned på en klippe, og ni sagde doktoren, at han sandsynligvis døde. Men igen snød han døden og krykkerne. Han blev dog halt, og måtte ernære sig som strandvagt.

Til søs kom han ikke, og slog sig efterhånden på flasken. Det tog folk ikke ilde op: *"havet hørte han ikke til – og nok ikke landjorden heller!"*. På denne måde henslæbte han livet uden hvilepunkter: som tilværelsen må forme sig for den der er dømt til at leve evigt. Denne forbandelse kunne efter befolkningens opfattelse have blevet ved – måske helt til dommedag. Heldigvis stoppede det brat. I en stor brandert lægger han sig til at sove på stranden, og drukner af et langt bølgeslik. *"Således snød han sig til en død alligevel!"*

Skæbne

(affattet i 1905. Udgivet i Muldskud (II) 1905)

Handler om et trekantsdrama mellem en gammel tandløs gårdejer (55 år), hans hustru og deres gårdskarl. Mens gårdejeren en vinterdag op under jul er en tur til byen, lægger gårdskarlen an på gårdmutter. Hans følelser for kærligt samvær er gengældt, men hun ønsker

ikke at være sin mand utro – så længe han lever. Han foreslår, at de stikker af sammen.

Det afslår hun, men taler i karlens nærvær med ovnen. Her nævner hun, at under en storm er hestene urolige, og de kan jo komme til at gøre mennesker fortræd. Gårdejeren kommer hjem, og kone og mand går i seng sammen, mens gårdkarlen finder en hammer frem og sover i stalden.

Midt på natten vækker hustruen gårdejeren, og påstår, at hestene står uroligt. Han hører ikke noget, men kommer alligevel i klæderne og ud i stalden, hvor de to heste er helt rolige, men i det samme dukker gårdkarlen op med hævet hammer, og med et let slag slår gårdmanden ihjel, og går ind til konen: *"Hun er ikke gift længere og hade altså sin fri ret til at gøre som hun ville i kærlighedssager"*. Forbrydelsen bliver afsløret og giver hende syv år i slaveriet, og karlen får femten.

Da hun kommer ud, driver hun gården videre med hjælp fra en ældre husmand – i den oprindelige gårdejers ånd. Hun får faktisk to giftetilbud, som hun afslår, og jager husmanden på porten, da han bliver nærgående.

Efter otte år kommer gårdkarlen fri, og selvom ungdommen har forladt ham, danner de to et godt samliv, så ingen fremmede kan forstå, det som er hændt: *"egnens beboere vil intet fortælle ham... sognet har hele tiden slået en mur af tavshed om, hvad de to byggede deres lykke på"*.

Et efterslæt (affattet i 1901. Udgivet i Muldskud (II) 1905)

Efterslæt betyder efterafgrøde, dvs. afgrøde der vokser frem efter at der er høstet (første gang) fx græs eller korn.

På Bornholm fandtes der ikke landsbyer, som i resten af landet. Efter bornholmsskik skik ligger hvert hus og gård midt i sin egen mark. Bornholmere har en trang til at være sig selv. Bornholmeren ønsker selskabelighed, men ikke for tæt på ens enemærker. Selskabelighed eller gæstfrihed i skjorteærmer, sættes der ikke pris

på. Man vil meget gerne følge med, men på afstand

En undtagelse er "Tvillinggårdene" på nordvestkysten. For tohundredede år siden var der kun en gård. Den var dengang beboet af en bonde: Han hed Mikael Kofoed, men kaldt Knort pga. sin kantethed. Han levede som hund og kat med sin kone, der først i en sen alder fødte ham to tvillinger, hvorefter hun døde.

Efter Bornholms skik går arven til den yngste mand i familien, men ingen kunne rigtig afgøre, hvem der kom først.

Børnene voksede op og konkurrerede og skændes om alt: *"Da de kom til skelsår og alder, hade han fundet en løsning på arvespørgsmålet. Han delte sin ejendom lige imellem dem, og byggede af strandingsgods en gård til, lige op ad den gamle"*. Derefter hængte han sig i hanebjælken.

Herefter brød striden mellem sønnerne virkelig løs, og den blev ikke mindre, da der kom kvinder til. De kunne ikke enes om fiskepladserne, men kunne dog enes om at holde andre sogneboere væk fra strandingsgods: *"Ond sladder og forblommede sigtelser sev som grundvand fra gård til gård"*, ja, helt ind i ægtesengene *"trængte det giftige nid som kold frugt, der lagde sig hæmmende over de sidste frie livsytringer"*. Sådan stod det på i familierne i de næste par hundredede år.

Selv med indgiftning hos hinanden lykkedes det ikke, at skabe fred. *"Efterhånden faldt de to slægter til ro i et had der var så indgroet, at de ikke engang indsugedes med modermælken"*.

Efter nogle generationer, uddør den mandelige del af Kofoedfamilien. Sognet regner med at man kan få den kvindelige arving til at opgive gården og flytte ud af stridighederne. Men hun vælger at gifte sig med en Jens Rømer, der med ildhu kaster sig ud i fjendskabet. Der er en voldsom konkurrence de to gårde i mellem om at være de dygtigste, og lægge mest jord under plov.

Rømer kommer dog af dage ved en fiskerøgtetur, hvor hans båd synker, og hvor

Kofoedfamiliens medlemmer til sidst under ydmygende forhold, vil samle ham op. Han nægter, og forsøger at svømme mod land, men drukner. Dette drama ses inde fra stranden af Rømers søn. Alle kan nu se, at fjendskabet er selvødelæggende, men fjendskabet varer dog ved et par familieled endnu – mest af tradition. Sønnens søn til den druknede, Jens Rømer, bliver kæreste med naboens Ane Kofoed, men hendes forældre satte sig i mod forbindelsen. Alligevel bliver Ane gravid (med "kærlighedsbarnet"), hvilket brød modstanden i familien Kofoed. De godkendte forholdet og tilbød Jens Rømer at ovetage Kofoed-gården. Men da brylluppet endeligt skulle stå forsvandt Jens. De fandt ham senere, ret deprimeret og affandt sig med at betragte ham som gal, mens Ane slog sig på missionen, som dengang var ved at vinde indpas på øen. Først da deres forældre døde, gifter de sig, og flyttede ind hos sønnen ("kærlighedsbarnet") på aftægt.

Således fik de aldrig noget at råde over selv. Sønnen tog ikke slægtsnavnet Rømer, men forblev en Kofoed. Han bar ligefrem nag til Rømer-familien. Han slog sig også på missionen, og jagtede naboen med sin forkyndelse til de også omvendte sig: *"Missionen lærte de to slægter at vende deres vrede udad – mod verdens børn; og grundtvigianismen kom og lærte dem at le"*. Dermed var århundredes kiv mellem de to gårde endelig tilendebragt. Både unge og gamle kunne nu forliges: *"Og når familierne hade besøgende, gik de ud og ind i begge gårde"*

Men i 1896 skete der noget skelsættende mellem høstlæt (dvs. den tid hvor høhøsten finder sted, pet) og høst. Det var søndag, og næsten alle var taget i kirke. Undtagen Ane og Jens, og sønnesønnerne Jakob (fra Kofoed-gården) og Lars (fra Rømergården). De to sidstnævnte, der var perlevenner, skulle til et skydestævne. Bedstemor Ane advarede dem mod riflerne – det kunne gå galt. Under skydeøvelsen bytter de rifler, og ved et uheld kommer Lars til at dræbe en skydekammerat ved et vågeskud. Ved forhørene blev det fastslået, at bøssen måtte have været ladet, da han fik den af Jakob. Men ingen kunne forstå det, for Jakob havde ikke ladet den igen inden overdragelsen. Lars fik derfor en mild straf om

end Jakob ønskede, at det var ham der blev straffet. Lars tog sin straf men kom ud som en meget tungsindig mand, der ikke rigtig kunne fungere i arbejdslivet. Lars og Jakob hengav sig til hinanden. Da Lars' forældre dør (Rømergården) gør han den op i penge, og flytter ind hos Jakob: *"Nu går han hos Jakob og nusser som han selv vil. Altid er de sammen, og folk kalder dem fremdeles tvillingerne"*. Men den egentlige årsag til ulykken findes aldrig: *"Men løsningen får han aldrig thi den eneste (dvs. Jakob, pet), som skulle give ham den, kender den ikke selv"*.

Gravhøjen (affattet i 1907. Udgivet i Barndommens Kyst 1911)

Fortælleren (jeg-person) er vendt tilbage, og mindes sin barndom som vogterdreng. Især naturen fascinerer: *"Der er ingen jordbund så nærende og oprindelig for manden som barndommens"*. Det er interessant at opsøge gamle gårde og steder, og sammenligne dem med nutiden. Fortælleren ser med glæde, at der er kommet lys og luft ind i mange kroge. Der er også kommet mere fritid til de unge ude på gårdene.

Dog synes tyende kun at have fået ringe andel i udviklingen. Lønningerne er steget, men meget andet har ikke fulgt trop. Jeg-personen kommer især til at tænke på husmand Holm, der var god til at sætte kritiske spørgsmål ved tingenes tilstand. Fortælleren kendte ham fra den gård, hvor han i sin tid havde været vogterdreng, og hvor han havde passet stalden. Han kunne fortælle hårrejsende historier om spøgeri, varsler osv., men troede ikke selv på det, da han altid søgte en naturlig forklaring på de forskellige fænomener: *"Han hade det i det hele med at skulle have naturlige forklaringer både på sygdomme, misvækst og måneformørkelse, og folk rystede på hovedet og kaldte ham fritænker, uanset at han gik i kirke hver søndag"*.

Fortælleren ønsker at opsøge Holm for at se hvordan han havde det og evt. give ham et godt råd. Han opsøger hytten, og møder kun en meget gammel kone, der passer en ko i grøftekanten. Her får jeg-personen at vide, at husmand Holm er død for flere år siden. Han

døde af sin vantro, sagde konen. Det var gravhøjen derhenne, der blev hans død. Han ville ikke høre på det overnaturlige, og mente, at man bare kunne grave gravhøjen op, og lægge den under plov. Hermed udfordrede han skæbnen. Konen rådede ham til ikke at give sig i kast med gravhøjen, men han ville ikke høre. Gravhøjen var genstridig, og spaden knækkede, men lige lidt hjalp det. Han fortsatte sit arbejde, men så kom der en brandstorm, der fik mønningen til at lette, og han måtte have en stige for at kunne lægge sten på den. Men her tog vinden ham, og han faldt ned og slog hovedet i brøndkarret, og død var han inden, at man kunne vende ham om. Konen mente, at det var straffen for at have udfordret skæbnen, hvilket havde resulteret i, at hun på tiende år havde siddet tilbage som fattig enke: *"Han skulle have ladet højen fare, skulle han – og bekendt sig til det han var oplært i"*.

Fortælleren forlader konen: *"Og her gik jeg nu og skyldte ham så meget! – og kunne ikke engang bryde isen omkring ham med min tak"*

Tre sønner (affattet i 1908. Udgivet i Dybets Lovsang 1908)

Handler om, at fortælleren på en tur ved stranden møder en olding (87-årig), der meget usammenhængende fortæller en historie om sine tre sønner. De to er druknet for et par år siden, og den tredje, der kan tale spansk, er i Sydamerika, og som snart kommer hjem med en masse penge. Fortælleren ser et brev, hvor sønnen skriver, at han stort set er på vej hjem, og her vil indfri faderens gæld. Men der er noget mystisk ved både samtalen og brevet. Dette bliver bekræftet, da fortælleren hjemme hos sin mor får historien. Sønnerne er faktisk druknet for mange, mange år siden og brevet må også være mange år gammelt. En behjertet sjæl må i godhedens navn have opdateret brevdatoen, så den gamle ikke opdagede, at sønnen langt fra var på vej hjem.

Moren fortæller, at oldingen i sin tid fik en efternøler, og at hans kone, der også var oppe i alderen, dør lige efter fødslen pga. underlivsproblemer qua tøjvask i åbent hav: *"Det går sjældent godt, når en kvinde skal til at*

føde børn igen, efter at naturen er begyndt at vende sig".

Børnene var oprindeligt sendt fra reden, og da døtrene er optaget af deres arbejde i deres mænds nye familier, flytter de to yngre sønner hjem til faren, for at sørge for sildefødningens forsørgelse og opvækst. Han fylder meget, og udviser ingen interesse for arbejdet. Efter konfirmationen kom han i postlære, men det sprang han fra, og gik bare derhjemme og hang ud. Derefter kom han i lære på den anden side af øen hos en stor købmand. Herfra blev han returneret, da han havde taget af kassen: *"Nu skulle de have givet ham en god omgang tæsk, men i stedet gik de og anklagede sig selv, fordi at de ikke hade kunnet skaffe ham det han behøvede"*.

Derimod indgik de en aftale med købmanden om at dække hans tab på et par hundredede dalere.

De tog lån i hus og redskaber. Lånet blev så stort, at sildefødningen for tredje gang kunne udstyres og tage billet til Sydamerika. Han skrev hjem om guld og grønne skove, og at han nok skulle indfri sin gæld. Men han kom aldrig. Derhjemme oplevede oldingen derimod, at se sine to sønner drukne i relativt nyt og dyrt tøj. Han sad hermed tilbage med en enorm gæld og en meget lille arbejdsevne, hvilket førte til at han til sidst kom på sorgnets forsørgelse.

Søndagsbarnet hørte man intet til.

Fortælleren følger nu den gamle olding, og tager ud og besøger ham, hvor han ligger for døden. Oldingen er stadig overbevist om, at sønnen vender tilbage, og på vej hjem over stranden møder fortælleren en mand med både guldringe og halskæde, der spørger efter oldingen. Jeg-personen følger i hælene på ham til oldingens sengeleje. Oldingens syn væddes og synker forover med en svag visken, da han ser gæsten. *"Op med hodet gamle" sagde sønnen og lagde sin hånd på faderens ryg. "Nu skal du få det godt – jeg har penge her – money enough – du!". Men den gamle svarede os ikke. Han havde vendt os ryggen og ene begivet sig ud på en endeløs vandring!"*

Idioten

(affattet i 1909. Udgivet i Barndommens Kyst 1911)

Straks efter sin konfirmation bliver fortælleren sendt hjemmefra for at finde en plads som vogterdreng, en "sylehorra". Han kommer trods sit spinkle ydre til en ret stor gård ved Povlsker. Fra klokken tre halv fire vintermorgen til henad aften var han uafbrudt på færde med arbejde, der enten lå på eller over hans fysiske grænse.

På en nabogård sad en bonde, der ikke kunne holde folk. Han drev gården med hjælp fra en åndsvag stakkel, som sorgnet betalte for at have i pleje. Han var blevet åndsvag af en ulykke på havet. En ulykke som han kunne have undgået, hvis han ikke havde været så pligttopfyldende. Han havde slået sig til idiot, og blev dermed udbudt i pleje til den lavstbydende. Det eneste han brød sig om, var brændevin. Idioten fandt sig i de dårlige forhold – bare der var snaps.

Fortælleren havde et job med at føre en tyr til havnen. Vel afleveret tog han hjem til moren og sine søskende. Ved aftenstide skulle han hjem, men var stærkt mørkerad. Så da han kom til Balka Lyng, der var meget uhyggelig om natten, faldt han over et legeme. Det var idioten, der lå døddrukken og lallede. Med hjælp fra gårdkarlen fik de idioten op at stå. Han kaldte på brændevin, og fortælleren fandt en fyldt flaske i nærheden.

Fortælleren hadede fra egne barndomsoplevelser denne fatale væske. Tømte den og fyldte den med vand. Idioten kvikkede op da han så flasken, og ville selv bære den, men kunne ikke holde balancen, så karlen og fortælleren måtte styre ham hjem til sit hul. Næste formiddag kom nabobonden og klagede over idioten, der skabte sig helt forstyrret. Jeg-personens husbond spurgte, om naboen kneb med brændevinen. Nej, nej var svaret, han har en stor flaske(en hel lejl fuld). Ingen turde nærme sig idioten, da han råbte og skreg og fægtede med både arme og ben. Naboen blev på fortællerenes gård: *"Men den nat stak idioten ild til gården; den brændte ned til grunden"*. Jeg personen gik i den efterfølgende tid og var bange for at øvrigheden ville finde ud af

årsagen: *"Jeg har bestandigt syntes der lå en tanke i, at det blev mig der tog hans brændevin fra ham, og derved fik ham til at brænde gården af og gøre en ende på misbruget"*.

Barndommens Kyst

(affattet i 1909. Udgivet i Barndommens Kyst 1911)

En meget "forelsket" fortælling om Nexø, Balka Strand og de nærmeste omgivelser i barndommens skær.

Stor og kærlig naturbeskrivelse.

Alle byens huse er funderet på sandsten, granit og sand. Det har også været grundlaget for folks udkomme. Granitudvinding har været en af de helt store hårde arbejdspladser på øen. Fattigdom i fortællerenes barndom var meget udtalt. Mange agre er blevet sået i den ene ende af marken, men ikke sjældent skulle den høstes i den anden ende – og nogle gange var afgrøden endog vandret helt til havs. Havet har også været en af de helt store fødekilder. Enten i form af fiskeri fra små både, der kunne supplere fattige jordbrugeres indtægt, eller søfolk, der er stukket til søs. Mange fattige i byen har derudover levet af strandinger. For eksempel var der en jul, hvor alle fattige børn fik honning i stride strømme, fordi at et russisk sejlskib var gået ned under en storm med mus og mænd ude i bugten ud for Balka Strand. Den enes død er som bekendt den andens brød.

Herefter får vi en beskrivelse af livet på Balka Strand omkring århundredeskiftet.

Begyndende turisme med badehuse, hvor det bedre borgerskab (fra København?) ser dagens lys, og der er også ved at blive anlagt et større badehotel.

Dagliglivet bliver også portrætteret.

Bønderne bruger det åbne hav ved stranden til at skylle deres vasketøj. Konerne vader ud i havet, mens mændene sidder på deres køretøjer.

Nyt og gammelt møder hinanden. Folk fra Lejet bruger stranden som færdselsvej til byen, mens turisterne sætter flag op der forbyder passage, når de unge bykvinder bader.

Et rigt folkeliv i de underste sociale lag fra fortællerens barndom bliver også fortalt. Især er der en historie om en mand med ét øje, og som børnene kaldte Enok og som de var meget bange for. Han sloges tit og gerne med mange. Men han var også børnenes skjulte helt. Han var derudover meget voldelig mod sin kone, der led al smerte og skam i sig. Når andre meldte ham for hustruvold, benægtede hun alt ved myndighedernes forhør, til trods for at hun bar synlige mærker af mandens voldsomme adfærd. Hun elskede manden, og blev missionsk for at kunne holde denne verdens smerte ud, hvilket faktisk gav anledning til mere vold fra manden side. Da fortælleren ihukommer dette fra sin barndom, går han ubemærket på jagt efter historien om hvordan det er gået sidenhen.

Er de døde?

Er det hele gået op i druk og ødelæggelse?

På vej hjem til sit lejede logi, støder fortælleren på et lille pænt og nydeligt hus i udkanten af Balka Lyng. Et hus han ikke kendte fra sin barndom. Ud af huset kommer en ældre mand (i halvtredserne) med en lille kirtelsvag pige ved sin side. Stor er overraskelsen, da han genkender den enøjede tidligere voldelige person, der nu er blevet en mild og omsorgsfuld far.

Historien er, at han også blev missionsk, og han og konen byggede det lille hus, og fik en datter i en meget sen alder. Årsagen var, at det var kvinden i hans liv, der var den stærke og med kærlighed og stålsat vilje fik drejet alle hans destruktive kræfter i en livgivende bane. Det er historien om: *"hvordan svagheden plantede sin fod på styrkens bøjede nakke"*. Historien slutter af med, at denne livshistorie netop er: *"udødeligt stof for en digter"*.

Paradiset

(affattet i 1911. Udgivet i Barndommens Kyst i 1911)

Novellen er opbygget i fire afsnit:

Et hvor gården "Paradiset" opbygges og forfalder.

Et hvor familien er på fattiggården, og der kommer et opgør med faderen.

Et der er en beskrivelse af den yngste søns ungdom i Rønne.

Et hvor man møder sønnen igen i København i en kriminel løbebane, og hvor han efter endt straf vender tilbage, og opbygger gården igen, men mister den pga. ejendomsretten.

Efter en typisk Nexø-beskrivelse af den bornholmske natur, får man historien om hvordan to unge mennesker, der intet ejer, opbygger en smuk gård ved navn "Paradiset" i en klippedal. Ingen ejer tilsyneladende jorden, men "Klippegården" har i sin tid høstet græs og ladet få græsse på arealerne, og har dermed vundet hævd på jorden, der så sælges til det unge par. Halvdelen i kontanter og den anden halvdel i form af en høstafgift. Ud af den rene ingenting aftvinges jorden sine afgrøder. Det er en evig kamp mod vildniset, men de er unge har friske kræfter. Om dagen arbejder manden for andre, og om natten for sig selv. Men kræfterne slipper efterhånden langsomt op, og der kommer barn til, og manden bliver ved en ulykke (knuste fingre) gjort uarbejdsdygtig i en længere periode.

Det er begyndelsen til den sociale deroute. Det tog mange år at beherske vildniset, men vildniset vender gradvist tilbage, da parret ikke mere orker at holde det nede – og manden begynder også at blive drikfældig. Paradiset forvitrer så at sige.

Næste gang vi møder parret, er de flyttet på sognets fattiggård, og det er her, at fortælleren første gang møder familien, da han er vogterdreng i nærheden. I mellemtiden har parret fået endnu en dreng, (Lars ellevefinger (et eftersmæk)), som bliver en af fortællerens bedste venner i sin barndom. Fortælleren kommer i fattiggårdshjemmet, og ser hvordan nedturen for parret er fortsat, og det kommer

til et voldsomt opgør mellem faren og den ældste søn, hvorefter Lars af kommunen bortliciteres til en bonde inde omkring Lyngen.

Denne historie kan findes i lettere omskrevet form i Nexø's erindringer *Under den blå himmel*.

Næste gang at fortælleren møder Lars, er det som lærling i øens hovedstad. Her udgør det et ungdomsslæng, der holder til på stranden og havnen om sommeren, og ved teateret om vinteren. Lars er den der tør det hele. Han er den naturlige leder, når der skal være sjov i gaden – uden frygt for mester eller andre voksne. Men han var trods alt en god og hjælpsom fyr, som havde et vågent øje for andres stilling. Det lykkedes dem at drive en tilrejsende hypnotisør til vanvid, så han tager flugten med båden væk fra øen.

Historien kan i lettere omskrevet form genfindes i Nexø's erindringer *For lud og koldt vand*.

Senere mødes de tilfældigt i København, mens Lars er ved at bryde et udhængsskab op. De genoptager forbindelsen, og Lars "hjælper" fortælleren med at få en bogsamling tilbage, som ellers pga. misligholdelse af betaling er blevet hentet af boghandleren.

Fortælleren giver Lars gode vaner – bl.a. ved at udstyre ham med visitkort. Et kort som han taber under et kup, der en gang for alle skulle gøre ham økonomisk uafhængig.

Visitkortet fældede ham imidlertid og han fik to års fængsel. Efter dette ophold besluttede han sig for at tage hjem og genopbygge familiens landsted, som de mærkværdigvis stadig ejede.

Det lykkedes ham, gennem meget hårdt arbejde, at genetablere gården. På femten år blev det sat i kultur. Faren døde dog inden han kom så vidt: *"men Paradiset var blevet et formål for ham selv nu"*. Da bonden på Klippegården så, at der kom grøde i Paradiset, kom han i tanke om, at han ikke havde modtaget havreskat i alle årene. Og dem krævede han indfriet nu. Det beløb kunne Lars ikke udrede, så gården blev hjemtaget af bonden på Klippegården: *"Da han kom og ville sætte Lars*

fra gården, hade han forgrebet begivenheden og hængt sig".

Fortælleren går nu og betragter gården udefra på hans tur hjemme i barndomslandet. Den nye ejer, der vidt og bredt fortæller om gårdens historie, glemmer fuldstændigt at fortælle, at det slet ikke var ham der omdannede vildmarken til det nuværende Paradis.

Græsmarkens sang (affattet i 1912. Udgivet i Under Himmelen den Blaa i 1915)

Historien handler om, at fortælleren ligger på en græsmark og tænker tilbage på sin barndom som vogterdreng. Det bløde underlag får ham til at fundere over, hvad der er sket i den forgangne periode. Han konstaterer, at han selv kom til at høre til den sidste generation af vogterdrengene. En skæbne han delte med fx Skjoldborg og Aakjær.

Nu er køerne kommet i stald, og foderet er skiftet ud med roer frem for hør. Mælkeydelserne er steget betydeligt, og der er dukket mange andelsmejerier op siden hans tid. Bønderne er begyndt at eksporterer sit smør og velstanden er øget: *"-Og bonden, kære græsmark. -Han ser det ikke, - han er i staden for at sælge mit frø. Det skal til Amerika"*.

Nu ligger græsset kun hen til rekreative formål: *"Men synes du selv det er morsomt at gå i frø, græsmark?"*.

Bølgen den blå (affattet i 1912. Udgivet i Dybhavsfisk i 1918)

Handler dybest set om sømænds rastløshed og udlængsel.

Historien tager sin begyndelse i en lille kystby, hvor en hytte helt ude ved stranden er beboet af en ældre datter af et gammelt afdød fiskerpar. Hun havde arvet hytten, og ernærede sig ved vævning. Hun var stille og indadvendt, grænsende til lettere begavet – vistnok. Hun sidder bare og ser længselsfuldt ud på havet fra hendes små vinduer. Det siges, at hun er langsynet. Hun fornemmer kun det, der er ude i

horisonten. Sådan havde det vist altid været. Da hun var yngre, interesserede hun sig ikke for de tilnærmelser, som fiskerlejet unge mænd gjorde. Alle forventede, at hun ville sidde der, og blive gammel uden familie og børn, men så opdagede nogle af de andre kvinder i lejet, at hun var gravid. De gik til hende for at udfritte hende, men hun var tavs, og pegede bare ud på havet. Derfor måtte forklaringen findes i sladder og rygter. Det hed sig, at et skib en nat lagde sig ind til kysten under en storm, og en kaptajn gik i land og bankede på hendes vindue. Hun fødte en søn, Peter, og holdt sig i det hele taget for sig selv. Sønnen var selvlært og dygtig til alt omkring søen, mens det mere kneb med den boglige lærdom. Lige inden at han blev konfirmeret stak han til søs, og konen blev endnu mere ensom.

Hun skrumpede åndeligt ind samtidig med at hun lagde sig ud fysisk. Sønnen skrev flere gange, at nu vendte han hjem, men han kom aldrig.

Hun døde mens sønnen hang ud i nogle af Hamborgs knejper, men nåede dog hjem, inden hun kom i jorden. Dette gav anledning til at han fandt sig en sød pige, og de blev gift. Nu troede alle i byen, at de bløde favntag kunne holde ham på land. Men kun en tid. Han var altid rastløs og stak igen til søs, og konen fødte ham en søn.

Sådan gik det over mange år. Han var væk, og antallet af børn, holdt regnskab med hvor tit det skete. Dette til trods holdt konen af ham, og hver gang han viste sig, troede hun, at det nu var slut med søfarten. Men nej.

Denne historie ihukommer fortælleren, da han selv tænker på, at han på en af sine egne rejser til syden, skulle have en hjemtransport. Han finder et afrakket dansk skib, der har deltaget i konvojsejllads i krigen mellem Japan og Rusland, og som er på vej hjemad for enten at blive repareret eller ophugget. På dette skib møder han Peter, der efterhånden har sparet en stor sum penge op, og som han påtænker, at tage med hjem til familien.

Kaptajnen på skibet har rådet ham til ikke at tage landlov, da alle så ved, at han vil solde alle

pengene op. Han bærer pengene på sig, men lover fortælleren, at når de kommer til Hamborg, vil han sende dem med postvæsenet. På vej gennem den engelske kanal får skibet slagside, og under en vagt på det skæve skib falder Peter over bord, og alle tror, at han er druknet. Overraskelsen er derfor stor, da de kommer til Hamborg, og han står på dæmningen, og vinker til dem.

Helt usandsynligt var han blevet samlet op af en passagerdamper, og var over land selv fundet til Hamborg før de skæve skib.

Hans tidlige ankomst til Hamborg havde imidlertid betydet, at han havde nået at drikke og høre pengene op. Nu var han igen flad, men tog alligevel hjem med den lille hyre han trods alt havde reddet sig. Der blev taget godt i mod ham, men: *"efter en kort tids forløb begyndte (han) at blive urolig og en skønne dag stak han af for at lægge ud efter skatten endnu engang"*.

Brødrene

(affattet i 1913. Udgivet i Under Himmelen den Blaa i 1915)

Handler om to brødre hvoraf den ene erklærer den anden umyndig, men hvor der ved selve forkyndelsen sker en i princippet betydningsløs navnefortalelse, der får vidtrækkende konsekvenser.

Udgangspunktet er, at man på Bornholm har en særlig arveregel der gør, at det er den yngste søn (Gårddronten), der arver den fædrene gård.

I dette tilfælde dør faderen dog, før at den yngste dreng (Jens) er gammel nok til at drive gården. Derfor overtager en ældre søn (Jens Peter) gårdens drift, indtil den yngste selv kan tage over. Det gør han efter nogle år, hvor storebroren faktisk har forbedret gårdbruget.

Men lillebroren har ingen interesse i at videreføre gården. Han spiller og øder derimod inventaret op.

Storebroren forsøger at bremse lillebroren ved at lukke for kreditter mm., samt at hjemkøbe de ting som lillebroren sælger eller pantsætter.

Men det er i det lange løb umuligt, og han når også til den erkendelse, at det eneste rigtige er, at gøre lillebroren umyndig, og så forsørge ham efterfølgende. Det har lillebroren intet imod, om end han synes, at storebroren godt nok er godtroende dum.

Da umyndiggørelsen, der tiltrækker hele nabolaget, skal kundgøres fra kirken, sker der en utilsigtet fejl. Sandemanden (underordnet embedsmand) kommer til at nævnte at det er Jens Peter, der er umyndiggjort, og selv om fejlen øjeblikkeligt bliver rettet, er Jens Peters opfattelse den, at ordet er sagt.

Det ændrer fuldstændig Jens Peters sindstilstand. Han opsøger præsten for at sikre sig, at fejlen er rettet i papirerne – hvilket de er. Men Jens Peter er ikke tilfreds. Han går senere til amtmanden, og med 1000 dalere kræver han fejlen rettet. Denne smider ham imidlertid på porten for forsøg på bestikkelse.

I Jens Peters hoved bliver dette et tydeligt tegn på, at der sikkert fra myndighedernes side er et komplot rettet mod ham. Nu ønsker han, at kongen skal gå ind i sagen. Naboerne er dog begyndt at tvivle på Jens Peters åndelige habitus, og han bliver helt isoleret med sin mistanke. Eneste allierede er hans lillebror Jens.

Sammen begynder de at lægge planer for hvordan, de uden om folks viden kan komme til kongen. Den mulighed opstår en kold forårsdag, hvor pakis fra Rusland omklamre Bornholm. En nat begiver de sig på vandring mod Købehavn: *"Siden har ingen set dem"*.

Livsslaven (affattet i 1915. Udgivet i Dybhavsfisk 1918)

Handler om en mand, der var enebarn og født af gamle og allerede nedslidte forældre. Han voksede op i en glædesløs barn- og ungdom, da forældrene pylrede for meget om ham.

Han blev gift og startede med at reproducere sin egen barndom, men fik fremkaldt kærlighed til sin søn, der gjorde, at der sprang nye kilder af hans sind. Han opdagede

at mennesket får nye kilder til at springe, når man opofre sig af kærlighed til andre. Et motiv der for øvrigt går igen i Ditte Menneskebarn.

Historien ender med, at han sender sønnen ud i verden – uden at han selv tager med, og binde ham, som han selv var blevet: *"Han havde begivet sig ind i sit fængsel igen; hvad nytte var det at se tilbage"*.

(Oprindeligt i Nordsjællands Venstreblad 1915 under titlen Livsfangen).

En strandvasker (affattet i 1918. Udgivet i Dybhavsfisk 1918)

En ældre gårdmandsenke på 42 år (Karen fra Bakkegården) forelsker sig i en smuk dagdriver på tyve (Johannes). Hun er fanget ind af elskoven, der har gjort hende blind.

De bliver gift, men de fleste naboer takker nej til at komme til brylluppet. Den unge mand udvikler meget hurtigt en yderst destruktiv adfærd med at drikke, ture og spille kort inde i byen, mens konen må gå derhjemme, og klare alt arbejdet på gården. Det går hverken værre eller bedre end hun bliver med barn.

Det ændrer dog ikke den unge mands adfærd – tvært imod. Fra nattens sold går regningerne hjem til gården. Sognet borgere var efterhånden ved at vinde sympati for konen i mod manden. Konens to af tre sønner flytter ind hos hende, for at beskytte hende mod mandens sold og vold.

Manden bliver borte fra barselslejet og vender først hjem efter fødslen med hans kammer-sjukkere. Han kaster faktisk en dør ned i hendes seng. Det bliver for meget for sønnerne der lukke manden ind i et lille stenhytte.

Efter to dagen fik han muligheden for at skrive under på, at han ville rejse uden at gøre krav på gården eller familien, ellers ville han blive meldt for vold mod sin hustru. I tilgift modtager han 1.000 kr., som familien har lånt, for at komme godt på vej.

Han vælger at skrive under og modtage de tilbudte penge, og bliver herefter af sønnerne eskorteret til damperen.

Da sønnen fylder syv år, og efter at der er holdt fødselsdag, trækker det op til storm, og da konen ser efter om gårdkarlen kan hjælpe, dukker hendes tidligere mand op i en miserabel og sørgelig forfatning, og gør krav på, at de stadig er mand og kone.

Han vækker den sovende dreng, og leger lidt med ham, men mens konen er ude i køkkenet begynder drengen at skrigе bange. Hun kommer ind og må trække et stort stykke sort skrå ud af drengens mund.

Da beslutter konen sig for, at tage sagen i egen hånd. Hun beder manden om at hjælpe hende med at rede nogle ruser for stormen. De går ned til stranden, og ror ud for at bringe ruserne om bord i en robåd. Vinden er nu kraftig, og manden har svært ved at bjerge garnet. Konen få samtidig båden til at bevæge sig på den måde, at manden falder over bord. Hun ser både arme og ben dukke op af bølgerne, men hun vælger at ro hjem. Da drengen lidt senere vågner, overbeviser hun ham om, at farens besøg alene var en drøm: *"Den følgende dag drev der et lig i land neden for Bakkegården. Det blev genkendt som Johannes, Karen Bakkegård mislykkede ægtemand. Folk syntes, at det var et sært traf, at han netop skulle drive i land her"*.